ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 347/347.8+336:34+347.6+341.5(575.3)

АБДУЛЛОЗОДА ЁҚУБ МАҲМАДИСУФ

МАҚОМИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ХУСУСӢ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи гражданӣ, ҳуқуқи соҳибкорӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Раҷабзода Маҳмадиёр Носир** – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Ректори Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт.

Муқарризони расмӣ: **Раупова Манзура Турсуновна** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи маданӣ ва иқтисодии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Аминова Фарида Маҳмадаминовна – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Русияву Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон» (ш. Душанбе).

Ҳимояи диссертатсия санаи «29» апрели соли 2025, соати 10$^{\underline{00}}$ дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.КОА-018-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Суроға: Қодиров Н.А. master.nek@mail.ru, (тел: 905-80-86-86)

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонаи www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишонии 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» ___________ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Қодиров Н.А.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Истиқлоли давлатӣ дар ташаккул ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии кишвар нақши асосӣ дошта, дар татбиқи сиёсати «дарҳои кушода», ки ҷавҳари равобити байналмилалии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо аксари давлатҳои дунё дар робита дар муносибатҳои неку дӯстона ва ҳамкориҳои судманди гуногунҷанба дар соҳаҳои мухталиф ба роҳ монд, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар кишвар густариш дода шуда, танзими ҳуқуқии онҳо тақозои замон мебошад. Бо чунин назардошт, ҳуқуқи байналимлалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии миллӣ дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ ташаккул ёфта, муайян ва муқаррар кардани мақоми ҳуқуқии он дар танзими муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ зарур мебошад.

Бояд қайд кард, ки рушди давлати миллӣ дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021 баррасӣ гардидааст, «... маҳз ба шарофати заҳмати содиқонаи халқи азизи Тоҷикистон ва дастгириву пуштибонии хурду бузурги кишвар аз сиёсати пешгирифтаи роҳбарияти давлату Ҳукумат мо мушкилоти зиёди иқтисодиву иҷтимоиро бартараф сохта, як кишвари орому босубот ва рӯ ба тараққиро бунёд намудем» [1].

Воқеан, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як марҳилаи кӯтоҳи соҳибистиқлолии хеш бо амалисозии барномаҳои гуногуни давлатӣ аз феҳристи давлатҳои иқтисодашон суструшдкунанда берун омада, дар радифи давлатҳои рӯ ба тараққӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол намудааст, ки он натиҷаи дуруст ба роҳ мондани таъмини кафолати ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, ташкилу фароҳам овардани шароити мусоид барои сармоягузорони ватанию хориҷӣ ва танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ мебошад.

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии ҳар як кишвар мақом ва нақши муассири хешро доро мебошад, ки таҳқиқ ва омӯзиши он баҳри таҳкими давлатдорӣ, рушди қонунгузорӣ ва ҳифзу баланд бардоштани нуфузи байналмилалии давлат мусоидат менамояд.

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз қарни XIV дар мактабу равияҳои ҳуқуқии кишварҳои гуногун мавриди таваҷҷуҳи олимон қарор гирифта, дар қарни XIX дар Россия ва дар охири қарни XX дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиш ва таҳқиқи он ба роҳ монда шудаст.

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар марҳилаи ташаккул қарор дорад, вале новобаста аз чунин вазъ барои Тоҷикистони соҳибистиқлол дорои аҳаммияти илмӣ ва амалӣ мебошад, зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои миллии худ, дар раванди ҷаҳонишавӣ, ҳамгироии иқтисодӣ, муҳоҷират, тараққиёти илму техника, сиёсати дарҳои кушодро ҳадафи некбинонаи хеш қарор дод, ки дар чунин марҳилаи рушд омӯзиши ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии кишвар мавқи намоёнро пайдо намудаст.

Ҳамзамон бояд қайд кард, ки дар танзими масъалаи таҳқиқшаванда ду равиш вуҷуд дорад. Якум равиш (сивилистӣ), дар қонунгузории маданӣ инъикос ёфтааст ва метавонад ҳамчун равиши маҳдуд шарҳ дода шавад. Дар айни замон, дар доираи қонунгузории оилавӣ, меҳнатӣ, соҳибкорӣ, сармоягузорӣ ва мурофиавии маданӣ, ин категория аз нуқтаи назари васеъ шарҳ дода мешавад.

Истиқлолияти давлатӣ шароит фароҳам овард, ки соҳаҳои ҳуқуқ дар кишвар вобаста бо талаботи иқтисоди бозоргонӣ ва ҷавобгӯ ба манфиатҳои миллӣ ташаккул ва рушд дода шавад. Дар ин бахш, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ истисно нест. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ ташаккул ва рушди он ба замони истиқлолияти давлатӣ рост меояд, гарчӣ танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар таърихи

давлатдории тоҷикон таърихи қадима дорад, вале ташаккули қонунгузорӣ дар бахши танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ бо истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон рабт дода мешавад.

Мавзуи мазкур аз диди талаботи илмӣ ҳуқуқшиносии муосири кишвар мубрам буда, омӯзиш ва таҳлили он дар инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва қонунгузории кишвар мусоидат хоҳад намуд.

Дар таҳқиқоти олимони ватанӣ паҳлӯҳои гуногуни ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаст, ки он дар сатҳи зарурӣ ва ё дар сатҳи диссертатсионӣ таҳлилу барраси қарор дода нашудааст. Бо чунин назардошт, гуфтан бамаврид аст, ки таҳқиқи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон саривақтӣ ва мубрам ба ҳисоб меравад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Асоси назариявии корҳои илмӣ-таҳқиқотии диссертатсиониро моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар бар мегирад. Аз ин рӯ, корҳои илмии олимон ва муҳақиқони ватанӣ ба монанди Ш.К. Ғаюров [6, с. 26], Ш.К. Каримзода (Бадалов, Ш.К.) [3, с. 34], Х.Р. Қодирқулов [10, с. 42], Н.А. Қодиров [11, с. 18], Қ.Ш. Қурбонов [13, с. 4], М.А. Маҳмудзода [16, с. 17], Ш.М. Менглиев [21, с. 139], А.М. Мирзоев [22, с. 62], Э.С. Насриддинзода [23, с. 23], М.З. Раҳимзода [25, с. 71], Д.С. Раҳмон [26, с. 19], М.Н. Раҷабзода [24], С.А. Раҷабов [42, с. 68-81], Б.А. Сафарзода [28, с. 36], Ф.С. Сулаймонов [30], С.Н. Тағоева [32, с. 84; 33, с. 102], Ф.Т. Тоҳиров [34, с. 20], О.У. Усмонов [36, с. 18], А.Ғ. Холиқзода [38, с. 93], Б.Т. Худоёрзода [18, с. 45], Р.Ш. Шарофзода (Сотиволдиев, Р.Ш.) [29] ва дигарон фаро гирифтааст.

Мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар асарҳои олимони хориҷӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода шудаст. Аз ҷумла, дар асарҳои баъзе аз олимони хориҷӣ, ба монанди Л.П. Ануфриева [2], М.М. Богуславский [4, с. 211], Г.М. Веляминов [5, с. 318], И.В. Гетман-Павлова [7], Н.Ю. Ерпилева [8, с. 153], А.О.

Иншакова [9], Л.А. Лунс [14, с. 203; 15, с. 89], В.В. Кудашкин [12, с. 52], Ф.Ф. Мартенс [17, с. 79], В.Г. Матвеева [19], М.А. Сарсембаев [27, с. 160], М.К. Сулейменов [31, с. 84], Е.Т. Усенко [35, с. 89], Г.Ю. Федосеева [37], В.Г. Храбсков [43, с. 88-95], В.М. Шумилов [40, с. 190] ва дигарон зери таҳқиқу таҳлил қарор дода шудааст.

Инчунин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хусусиятҳои маъхазҳои ёдгориҳои таърихии халқи тоҷик, низоми ҳуқуқи зардуштӣ, низоми ҳуқуқи мусулмонӣ, низоми ҳуқуқи хусусии римӣ, низоми ҳуқуқи шуравӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин муқаррароти Кодексҳои меҳнат, оила, мурофиаи маданӣ ва иқтисодӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунии меъёрии ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шуданд.

Бояд қайд намуд, ки дар доираи низоми илмҳои ҳуқуқшиносӣ мақоми ҳуқуқии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз ҷониби як қатор олимони ватаниву хориҷӣ мавриди таҳққиқ қарор дода шудааст. Вале дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то имрӯз дар сатҳи диссертатсионӣ кори илмӣ ҷой надорад. Аз ҳамин рӯ, диссертатсияи мазкур ҷиҳати бартараф кардани камбудиҳои ҷойдошта дар низоми ҳуқуқи миллӣ равона карда шудааст.

Мавзуи мазкур аз диди талаботи илми ҳуқуқшиносии муосири кишвар мубрам буда, омӯзиш ва таҳлили он дар инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва қонунгузории кишвар мусоидат хоҳад намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсияи мазкур дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ду марҳиларо дар бар мегирад: якум марҳила солҳои 2015-2020 ва дуюм марҳила бошад солҳои 2020-2025 дар мавзуи «Проблемаҳои актуалии назария ва амалияи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ» омода карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти кори илмиро таҳлили проблемаҳои илмӣ-назариявӣ, амалӣ, қонунгузорӣ ва байналмилалӣ фаро гирифтааст, ки ҷиҳати дарёфти роҳҳои ҳал ва пешниҳодҳо, тавсияву таклифҳо оид ба мукаммал гардидани соҳаи мустақили ҳуқуқ ва қонунгузориро дар бар мегирад.

Диссертант хусусиятҳои асосии пайдоиш, ташаккул, мафҳум, предмет, усулҳо, таносуб, рушди илм ва мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсадҳои иброзгардида, муаллиф дар таҳқиқоти илмӣ вазифаҳои зеринро дар назди худ гузоштааст:

– пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар сарзамини тоҷикон дар марҳилаҳои гуногуни таърих;

– коркарди мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– баррасии хусусиятҳои таносуби ҳуқуқ – «ҳуқуқи хусусӣ» ва «ҳуқуқи оммавӣ» ва нақши онҳо дар ташаккули соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– дар мазмуни маҳдуд ва васеъ таҳлили гардидани предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва муайян кардани усулҳои он дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– омӯзиш ва таҳлили хусусиятҳои умумӣ ва фарққунандаи муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– мақсад ва таҳавулоти раванди рушди илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот. Масоили танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ ташкил дода, ҳуқуқи байналмилалии хусусиро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар бар мегирад.

Мавзуи (предмет) таҳқиқот. Адешаву назари олимон, ақидаҳо, нуқтаи назар, мафҳумҳо, хусусиятҳо, хулосаҳо ва

категорияҳои марбут ба ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ ва ҳуқуқи байналмилалӣ ташкил медиҳанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур фарогири се марҳилаи ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар бар мегирад: 1) пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз давраҳои қадим то давраи шуравӣ; 2) ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар давраи шуравӣ; 3) инкишофи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар замони Истиқлоли давлатӣ ду марҳиларо дар бар мегирад: 1) баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ аз соли 1991 то соли 2005; ва 2) аз 2005 то имрӯзро фарро мегирад. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ масоилҳои (проблемаҳо)-и танзими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонунгузории ҶТ баррасӣ карда шудаст. Таҳлили муқоисавии ҳуқуқии қонунгузории ҶТ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ ва санадҳои меъёри ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шуда, мазмуну моҳияти корро пурра намудаст. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогирандаи солҳои 2015-2024 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Диссертатсия дар заминаи корҳои илмӣ-назариявии олимони ватанию хориҷӣ, ба монанди Ш.К. Ғаюров, Н.Ю. Ерпилева, Ш.К. Каримзода, Х.Р. Қодирқулов, Н.А. Қодиров, Қ.Ш. Қурбонов, Л.А. Лунц, В.Г. Матвеева, М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев, А.М. Мирзоев, Э.С. Насридинзода, И.С. Перетерский, М.З. Раҳимзода, Д.С. Раҳмон, М.Н. Раҷабзода, С.А. Раҷабов, Б.А. Сафарзода, Ф.С. Сулаймонов, С.Н. Тағоева, Ф.Т. Тоҳиров, О.У. Усмонов, А.Ғ. Холиқзода, Б.Т. Худоёрзода, Р.Ш. Шарофзода [166] ва масъалаҳои махсуси ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар сатҳи корҳои диссертатсия аз ҷониби Л.П. Ануфриева, И.В.

Гетман-Павлова, М.Н. Кузнетсов, Р.Б. Морева, В.Г. Храбсков ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор дода шудаст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур усулҳои умумӣ, махсус ва соҳавӣ мавриди истифода қарор дода шудаст. Аз ҷумла, усулҳои умумии дарки илмӣ, диалектикӣ, расмӣ-мантиқӣ, низомнок, пешгӯии илмӣ ва усулҳои мантиқии мушоҳида ва таҳлилию синтез, усулҳои махсуси илмии ҳуқуқиро дар бар мегирад: усулҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, функсионалӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, усулҳои таҳлилии забонӣ дар таҳқиқоти мазкур истифода шудаанд. Ба усулҳои соҳавӣ бошад, усули моддӣ-ҳуқуқӣ, коллизионӣ-ҳуқуқӣ ва унификатсонӣ-ҳуқуқӣ шомил мегардад.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар раванди таҳқиқи диссертатсия муаллиф бо мақсади дуруст муайян кардани таҷрибаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ диққати махсус ба амалияи судӣ ва омори расмӣ равона намудааст. Таҷрибаи судии судҳои ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаст.

Инчунин, дисертатсия дар натиҷаи таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ пешниҳод карда шудаст. Ҳамчунон барои низоми ҳуқуқи миллӣ ва илм, таъмини таҷрибаи татбиқи ягонаи қонунгузорӣ аз ҷониби судҳо ва дигар мақомоту муассисаҳо, мусоидат хоҳад кард.

Навгонии илмии таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки диссертатсияи мазкур нахустин таҳқиқоти илмӣ оид ба масоили танзими ҳуқуқии муносибатҳои байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар диссертатсия тамоми паҳлӯҳои танзими ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон зери таҳқиқ қарор дода шудаст. Дар натиҷаи таҳқиқоти ба анҷом расонида, диссертант ба ҳимоя пешниҳодҳои мубрам ҷиҳати такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ақидаҳои асоснок манзур намуд, ки ба рушди соҳаи мазкур дар низоми ҳуқуқи миллӣ хизмат

мекунанд. Ҳамчунин, аз ҷониби муаллиф масъалаҳои зерин баррасӣ карда шудааст, ки дар илми ҳуқуқшиносии муосири кишвар навгонӣ маҳсуб меёбанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя нуқтаҳои зерини илмӣ пешниҳод карда мешаванд, ки онҳо дар диссертатсия навгонӣ дониста мешаванд:

1. Дар таҳқиқоти диссертатсия пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар ин ё он марҳилаи таърих ба давраҳои зерин тасниф карда шудааст: 1) пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз замонҳои қадим то давраи шуравӣ; 2) инкишофи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ дар давраи шуравӣ; 3) рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ баъди бадаст овардани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар замони Истиқлоли давлатӣ ду марҳиларо дар бар мегирад: 1) баъди ба даст овардани Истиқлоли комили сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1991-2005 ва 2) аз соли 2005 баъди қабули қисми сеюми Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон то ин ҷонибро фаро гирифтааст.

2. Зимни таҳлили унсурҳои асосии мафҳуми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, чунин хусусиятҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ муайян гардиданд:

а) ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ на соҳаи мустақили комплекси ҳуқуқ, ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дониста мешавад;

б) ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ (меъёрҳои коллизионӣ, меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсионӣ)-и ҳуқуқӣ) иборат аст, ки муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ танзим ва манфиатҳои иштирокдорони ин муносибатҳоро ҳифз менамояд.

3. Таърихан таҳаввули ҳуқуқ дар ҷараени тақсимоти он ба ҳуқуқи «хусусӣ» ва «оммавӣ» сурат гирифтааст, ки ин хусусият бевосита таъсири худро ба ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ расонидааст.

4. Дар асоси омӯзиши адабиети мавҷуда муаллиф ба хулосае омад, ки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар ду ҷанба – васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад.

Дар доираи тафсири аввал, мавзӯи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмӯи меъерҳои ҳуқуқӣ иборат аст, ки муносибатҳои хусусии байналмилалиро бо унсури хориҷӣ танзим мекунанд. Тафсири дуюм мавзӯи ҳуқуқи байналмилалии хусусиро ҳамчун танзимкунандаи муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ бо унсури хориҷӣ маҳдуд менамоянд.

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дониста мешавад, ки дорои предмет, усулҳо (метод), субъект, объект, принсип, сарчашма ва ғайраҳо иборат мебошад, ки муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд.

5. Бо мақсади муайян кардани хусусиятҳои хоси таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту фарқияти онҳо ифода мегардад, ки робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ фаҳмида мешавад. Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ вобаста ба предмет, усулҳо (метод), субъект, объект, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, тарзи ҳалли баҳс, ҷавобгарӣ ва дигар хусусиятҳо дида мешавад.

6. Омӯзиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи начандон тулонӣ дорад ва ба доираи илмҳои «хусусӣ-ҳуқуқӣ» шомил гардида, таҳқиқу омӯзиши он дар хусуси муносибатҳои фаромиллии маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиаи маданӣ ва ғайра ифода мегардад.

Ташаккули илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истиқлолияти давлатӣ рабт дорад ва он аз ду марҳилаи таърихи иборат аст, дар замони

Истиқлоли давлатӣ, яъне аз соли 1991 то солҳои 2005 ва аз соли 2005 то имрӯзро дар бар мегирад.

Ҷиҳати мукаммал гардонидани қонунгузории амалкунанда чунин тавсияҳои хусусияти амалидошта манзур гардиданд:

1. Бо назардошти амали меъёрҳои Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ паҳн мегарданд, мувофиқи мақсад аст, ки вобаста ба хусусиятҳо ва функсияи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар асоси таҷрибаи дигар давлатҳои таҳлилгардида пешниҳод менамоем, ки «Кодекси байналмилалии хусусии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад ва ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқи мадани, оилавӣ, меҳнатӣ ва дигар меъёрҳое, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб гардидаанд, дар як санади меъёри ҳуқуқӣ муқаррар карда шаванд.

2. Дар моддаи 1306 Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳуқуқи дар муносибатҳои ҳуқуқи мадании дорои унсури хориҷӣ татбиқшаванда» муқаррар карда шудааст, ки он дар мазмуну мафҳуми муносибатҳои байналмилалии хусусӣ аз ҷиҳати интихоби меъёри ҳуқуқ намебошад. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки номи моддаи мазкур ба номи «Муайян кардани ҳуқуқҳое, ки дар муносибатҳои маданӣ бо унсури хориҷӣ татбиқ мегарданд» иваз карда шавад, зеро дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ судя ва дигар мақомотҳои ваколатдор меъёри ҳуқуқро муайян карда метавонад, ки таҷрибаи давлатҳои таҳқиқшаванда аз мақсад дур нест.

3. Сархати 1-уми моддаи 1306-и Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин мазмун мувофиқи мақсад аст: «Истифодаи қонунгузории маданӣ дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бешаҳрванд, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ё ташкилотҳои байналмилалие, ки дар асоси меъёрҳои муқарраргардидаи ҳамин кодекс, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки

Тоҷикистон онҳро эътироф кардааст, одатҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад, танзим карда мешаванд».

4. Ба моддаи 1306 Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми дигар илова кардан мувофиқи мақсад аст. «Муайян кардани ҳуқуқу ӯҳдадориҳое, ки дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ бо иштироки шахсони воқеӣ (шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ва шахсонӣ бешаҳрванд), шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахси ҳуқуқии хориҷӣ, ташкилотҳо, созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ ва давлатҳо ки дар муносибатҳои мазкур бо унсури хориҷӣ иштирок менамоянд татбиқ мегардад» .

5. Фасли VIII (боби 22, моддаҳои 168-177)-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунҳои оила дар муносибатҳои оилавӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд» бахшида шудаст, ки муқаррароти фасли мазкур натанҳо ба вазъи ҳуқуқии оилавии шахсони воқеи хориҷӣ (шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд), балки фарогири муносибатҳои оилавиро нисбати шаҳрвандони Тоҷикистон берун аз кишвар тибқи (моддаҳои 168, 169 (банди 1), 171 (банди 2)) дар бар мегирад. Бояд қайд намуд, ки чунин ҳолат мутобиқат накардани ном ва муқаррароти фасл ба моддаҳои мазкур мебошад.

Аз ин лиҳоз, матни боби 22-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунгузории никоҳ ва оила дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ нисбати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд татбиқ мегардад» номгузорӣ карда шавад, зеро мувофиқ ба муқаррароти моддаҳои 167-177 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

6. Фасли XlIl Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳияти муносибатҳои оилавиро бо иштироки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд пурра дарбар намегирад, аз ин рӯ, дар Кодекси

оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Фасли VIII-ум «Ҳуқуқҳои оилавии шахсони воқеӣ дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ» ва ё дар Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Фасли V-ум «Ҳуқуқҳои мурофиавии шахсони воқеӣ дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ» номгузорӣ карда шаванд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодаи муаллиф аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ ба рушди муносибатҳои байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ мусоидат хоҳад намуд. Ҳамин тариқ, пешниҳодҳо ва дастовардҳои натиҷаи кори илмии муаллиф метавонад минбаъд барои такмили низоми ҳуқуқи миллӣ, қонунгузорӣ ва рушди соҳаи мазкур заминаи илмиро ба вуҷуд меорад.

Инчунин, маводҳои диссертатсия метавонад ҳангоми таҳия дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқкунӣ, тадриси фанни таълимии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, курсҳои махсуси ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ҳангоми корҳои мустақилона, навиштани рисолаҳои дипломӣ, магистрӣ, диссертатсионӣ ва ғайраҳо ба таври васеъ истифода карда шавад.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Боэътимод будани натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинонаи пажӯҳишҳои назариявӣ ва амалии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили ҳаматарафаи таҳқиқотии назариявӣ ва амалии марбут ба хусусиятҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, натиҷа ва хулосаҳое, ки дар илм эътироф гардиданд, аз қабилӣ: мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои илмӣ ва амалии муаллиф, нуқтаҳои илмии таҳқиқот, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории миллӣ, қонунгузории давлатҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва минтақаие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, таҳқиқи ҳолати воқеӣ, дурнамо ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва моҳияти таҳқиқоти илмӣ ба шиносномаи 12.00.03. – Ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия бо сатҳи навгонии илмии диссертатсия, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърӯзаҳо дар семинарҳои назариявӣ, конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ тасдиқ мегардад. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузориҳо ва дигар услуби диссертатсия саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамояд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва тасдиқ карда шудаст, ки дастовардҳои илмии диссертант вобаста ба натиҷаҳои мавзуъ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалӣ бо маърӯзаҳо баромад карда шуданд, аз ҷумла дар:

1) байналмилалӣ:

– Конфронси дуюми байналмилалӣ дар мавзуи «Ҳолат ва дурнамои инкишофи илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Тоҷикистон. Мубрамияти масоили ҳуқуқ дар замони муосир: назари ҷавонон» – маърӯза дар мавзуи «Мубрамияти масоили ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар замони муосир» (ш. Душанбе, 24 апрели соли 2015);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии дар мавзуи «Ҳамкориҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи пиряхҳо дар партави ташаббусҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Ҳуқуқи байналмилалии

хусусӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 25 феврали соли 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалии дар мавзуи «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, ноябри соли 2023).

2) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Рушди ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва хусусӣ дар 25-соли истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Мафҳум ва ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 6 майи соли 2016);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Рушди ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва хусусӣ дар 30-соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба 80-солагии Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, ҳуқуқшиноси шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, д.и.ҳ., профессор Шомурат Менглиев – маърӯза дар мавзуи «Мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 22 майи сол 2021);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон – 23 май ва Бистсолаги омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) – маърӯза дар мавзуи «Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023);

– семинари илмӣ-назариявии устодони кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (солҳои 2015-2024, ш. Душанбе).

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба муҳтаво ва моҳияти диссертатсия муаллиф 9 мақолаи илмӣ, аз ин шумора 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва

тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расонидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Мавзуъ, мақсад, вазифаҳо ва мантиқи таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян карда шудааст. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз номгӯйи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии довталаби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 202 саҳифаро дар бар мегирад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамияти мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад ва дараҷаи муҳимияти омӯзиши мавзуъ, объект, усулҳо, вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ, заминаҳои тадқиқотии илмӣ ва амалӣ, ҳаҷм ва сохтори диссертатсия, навгониҳои илмӣ ва нуктаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда тасдиқ кард шудааст.

Боби якуми диссертатсия: «Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби якум «Ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**»** номгузорӣ карда шудаст. Вобаста ба омӯзиши паҳлуҳои гуногуни диссертатсия муаллиф ба хулоса омад, ки танзими ҳуқуқии вазъи ҳуқуқии хориҷиён дар Аҳди қадими сарзамини тоҷикон дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошт, яъне дар ин давра дар сатҳи ниҳоӣ меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба ҳимояи ҳуқуқи хориҷиён равона гардида буд.

Дар натиҷаи таҳқиқоти илмӣ муаллиф бо хусусиятҳои пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар марҳилаҳои гуногуни таърих ба чор давра тасниф менамояд.

Дар давраи ибтидоии давлатдории инсоният ҳуқуқи хориҷиён бо мафҳуми «hostis» фаҳмида мешуд. Аслан ин

ҳуқуқ баҳри ҳимоя ва таъмини манфиатҳои шаҳрвандони як давлат равона гаидида буд. Рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, пайдоиши робитаҳои тиҷорат байни авлоду қабила ва кишварҳои ҳамсоя марҳила ба марҳила мафҳуми ҳуқуқи меҳмоннавозӣ пайдо гардида, ки мазмунаш дар он ифода меёфт: хориҷиён – ин меҳмононе мебошанд, ки таҳти парастор ва ҳимояи шахси даъваткунанда (ғуломдор ё давлат) қарор дошт. Марҳила ба марҳила меҳмоннавозии хусусӣ ба меҳмоннавозии давлатӣ табдил ёфт, ки дар натиҷа дар танзими вазъи ҳуқуқии хориҷиён ширкати меъёрҳои одат ва шартномаи байналмилалӣ таъмин гардид. Ҳамзамон, дар ин марҳила дар сатҳи дахлдор танзими меъёрҳои байналмилалӣ дида намешуд, баъзе масъалаҳои ба миён омада тибқи ҳуқуқи миллӣ ҳал карда мешуд.

Дар натиҷаи омӯзиши махазҳои таърихӣ, заминаҳои асосии пайдоиш ва рушди меъёрҳо ва падидаҳои ҷудогонаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ аз аҳди қадим оғоз меёбад ва фарогири марҳилаҳои аҳди қадим, асрҳои миёна, замони шуравӣ ва истиқлолияти давлатӣ мебошад.

Дар аҳди қадим (ҳуқуқи зардуштӣ) ва асрҳои миёна (ҳуқуқи исломӣ) танзими муносибатҳои ҷамъиятиро бо унсури хориҷӣ, на дар асоси меъёрҳои коллизионӣ, балки дар асоси меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, яъне ҳуқуқи миллӣ ба роҳ монда буд. Дар замони шуравӣ (дар доираи маҳдуд) ва дар замони истиқлолияти давлатӣ бо таври васеъ меъёрҳои коллизионӣ ва моддӣ-ҳуқуқӣ танзимгари муносибатҳои байналмилалии хусусӣ бо унсури хориҷӣ мебошад.

Новобаста аз чунин шароити сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Иттиҳоди Шуравӣ дар марҳилаи ташаккул қарор дошт. Аммо, дар ин давра масъалаи мазкур бо чунин тарзу андешаҳо ҳалли худро наёфта буд. Зеро, рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз нигоҳи замони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил намуда, чунин хулоса баровадан мумкин аст. Дар солҳои 90-уми асри XX тағйиротҳои куллӣ дар

Иттиҳоди Шуравӣ дар тамоми ҳаёти ҷамъиятиву давлатӣ, аз қабили муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва робитаҳои мустақилонаи хориҷӣ ба назар мерасид. Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди бадаст овардани истиқлолияти давлатӣ, мустақилона сиёсати дохилӣ ва хориҷии хешро муайян намуд.

Воқеан пайдоиш ва рушди муносибатҳои байналмилалии хусусии ҳар як давлат ба истиқлолияти сиёсии он робитаи зич дорад. Аз ин рӯ, ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ ва ҳуқуқи байналмилалӣ дида мешавад.

Раванди имрӯзаи ҳаёти ҷамъиятиро бе меъёрҳои муносибатҳои байналмилалии хусусӣ тасавур кардан ғайриимкон аст. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Тоҷикистони соҳибистиқлол дар як муддати кутоҳ ташаккул наёфтааст, рушди он таърихи дуру дарозро дар бар мегирад. Мисол, дар аҳди қадим ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар сарзамини тоҷикон дар асоси ҳуқуқи зардуштӣ, дар асрҳои миёна дар ҳуқуқи исломӣ, дар замони Шуравӣ дар низоми ҳуқуқи Шуравӣ ва дар замони муосир бошад дар низоми ҳуқуқи миллӣ бо назардошти манфиатҳои миллӣ ва ухдадориҳои байналмилалӣ ташаккул ёфтааст.

Бо мазмуни асл, баъди бадаст овардани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мазмуни муосириро гирифт, ки сараввал дар ин давра муносибатҳои байналмилалии хусусӣ тавасути санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумӣ танзим карда мешуд. Дар натиҷа рушди муносибатҳои байналмилалии хусусиро дар замони муосир дар навбати худ ба ду давра ҷудо менамоем: Давраи якум, аз соли 1991 то соли 2005 дар ин марҳилаи рушд қонунгузории махсус дар ин самт қабул нагардида буд ва ин муносибатҳо ба таври умумӣ тавассути дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешуд; Давраи дуюм, аз соли 2005 баъди қабули Кодекси граждании Ҷумҳурии

Тоҷикистон то инҷониб, ки ин давра бо чунин хусусиятҳояш муносибатҳои ҷамъиятиро тавасути меъёрҳои махсуси соҳавӣ, ба танзим даровард, ки вазъи ҳуқуқии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, сармоягузории хусусӣ ва давлатӣ, низоми муносибатҳои байналмилдалии мамлакат рушд ва фаъолияти бахши хусусии давлат торафт васеъ гардида инкишоф дода шуд.

Ҳамчунон, қабули Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 3 (се) қисм, аз 24 декабри соли 2022, №1918, ки он аз 1 июли соли 2023 мавриди амал қарор дода шудаст, гуфтан метавонем, ки фаҳмиши нави сивилистиро ҳам дар мазмуни мадуд ва ҳам ба мазмуни васеъ дар низоми ҳуқуқи миллӣ ба вуҷуд овард.

Зербоби дуюми боби якум «Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ» ном дошта дар он муаллиф қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ, адабиётҳо ва амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқукро дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ баррасӣ намуда, мафҳуми ҳуқуқи байналмилалии хусусиро пешниҳод менамояд. Пеш аз мафҳумеро шарҳ диҳем, моро зарур аст, ки хусусиятҳои хоси онро таҳлил намуда, объектеро пайдо намоем, ки моҳияти масъаларо кушоду равшан дода тавонад.

Муаллиф ақидаҳои назариявие, ки дар адабиети ватанӣ ва хориҷӣ дар бораи мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мавҷуданд, таҳлил карда ба хулосае омад, ки баҳси асосӣ дар ин соҳа доир ба муайян кардани доираи муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки ба масоили танзими ҳуқуқии ин соҳаи ҳуқуқ дохил мешаванд.

Таҳқиқбаранда хусусан қайд менамояд, ки мафҳуми расмии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар м. 1191 Кодекси граждании ҶТ аз 1 марти с. 2005, дар м.1306 Кодекси мадании ҶТ аз 24 декабри с.2022, дар м.167 Кодекси оилаи ҶТ аз соли 1998 ва дар м. 387 Кодекси мурофиавии граждании ҶТ аз соли 2008 пешбини менамоянд, мазмуну моҳияти ин соҳаро пурра фарро намегирад.

Бояд дар назар дошт, ки муносибатҳои ҷамъиятие, ки ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ танзим менамояд, дар илмӣ ҳуқуқи байналмилалӣ ва маданӣ солҳои тулони аст, ки мавриди тадқиқот қарор дорад ва мафҳуми ҳуқуқи байналмилалии хусусиро на танҳо дар танзими муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ тибқи ҳуқуқи давлатҳои гуногун ва қисми дигарашро тибқи шартномаҳои байналмилалӣ ба роҳ монад, зеро моҳияти ҳуқуқии он намемонад, ки масъала як тарафа ҳал гардад. Аз ҳамин лиҳоз хулоса намудан мумкин аст, ки ҳамаи илмҳо, чӣ илмҳои табиӣ, гуманитарӣ ва техникиву техналогӣ мафҳум ва моҳияти ба худ хосро доранд, ки муаррифгари соҳаи илм дар байни илмҳои дигар мебошанд.

Қайд кардан ба мавридаст, ки ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ, аз маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқи иборат аст, ки муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, робиттаҳои иқтисоди ҳориҷӣ, илмӣ-техникӣ, фарҳангӣ, соҳибкорӣ, нақлёт, сайёҳӣ, сармоягузори дар бахши хусусӣ, мурофиавии маданӣ ва иқтисодӣ, иҷрои супоришҳои судӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, созишномаи тарафҳо ва дигар масъалаҳое, ки қисми таркибии ҳуқуқи байналмилалии хусусиро бо унсури хориҷӣ ташкил мекунад, танзим менамояд.

Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусиро се хусусияти ҷудонашавадаи он муарифи намуда мустаҳкам мегардонад:

1. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқ иборат аст: меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ; меъёрҳои каллизиёнӣ-ҳуқуқӣ ва меъёрҳои унификатсионӣ;

2. Муносибатҳое, ки ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ танзим мекунад, ба монандӣ: (муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, илмӣ-техникӣ, фарҳангӣ, иқтисоди хориҷӣ, соҳибкорӣ, нақлёт, сайёҳӣ, сармоягузори дар бахши хусусӣ, мурофиавии маданӣ ва

иқтисодӣ);

3. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дорои субъектони худ мебошад, ба монандӣ (шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат, инчунин бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ, шахси бешаҳрванд, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, давлатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ).

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз нигоҳи моҳият бо вазъи сиёсию иқтисодӣ, иҷтимоию фарҳангии давлат вобаста аст ва аз нигоҳи навъ ё табиат ба ҳуқуқи хусусӣ шомил асту дорои сарчашмаҳои хос мебошад, ки онро набояд ба ҳуқуқи маданӣ ё ҳуқуқи оилавӣ ва ё ба ҳуқуқи меҳнатӣ ва на ба низоми ҳуқуқи байналмилалӣ шомил намудаанд ғайриимкон аст.

Зербоби сеюми боби якум «Таносуби ҳуқуқи оммавӣ ва ҳуқуқи хусусӣ таъсири онҳо ба рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ» ном дорад.

Муаллиф қайд мекунад, ки таҳаввули ҳуқуқ дар ду самт дар танзими муносибатҳои хосияти императивӣ (ҳуқуқи оммавӣ) ва хосияти диспозитивӣ (ҳуқуқи хусусӣ) сурат гирифтааст. Дар айни замон, ин зернизомҳо аз ҳамдигар ҷудо нестанд. Аз ҷумла, дар қонунгузории мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон меъерҳо ва институтҳои хусусияти оммавӣ - истифодаи падидаҳои татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ, шаҳрвандӣ, реторсия, қайду шарт оид ба тартиботи оммавӣ, тарафайн, бандубасти ҳуқуқӣ ва ғайра истифода ва татбиқ карда мешаванд, ки онҳо ин соҳаи ҳуқуқро аз дигар навъҳои анъанавии ҳуқуқ ҷудо намуда мавқеи онро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллӣ муайян месозад.

Навъҳои ҳуқуқро дар низоми ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ вобаста ба муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ таносуб гузошта метавонем: мавзуъ, предмет, усулҳо, субъект, объект, принсипҳо, сарчашмаҳо, хусусиятҳо, мафҳумҳо, меъёрҳои ҳуқуқ ва гайра ифода мегардад.

Аз ин рӯ, моро зарур аст, ки хусусиятҳои предмети ҳуқуқи оммавиро аз предмети ҳуқуқи хусусӣ ҷудо намоем,

зеро меъёрҳои ҳуқуқи оммавӣ бевосита ба рушди муносибатҳои ҳуқуқи хусусӣ дар иқтисодиёти бозоргонӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вобастагии калон дорад. Дар робита ба ин гуфтан ба мавридаст, ки таносуби ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ, хусусиятҳои онҳо дар низоми ҳуқуқи миллӣ, тамаддуни ҳуқуқи муосир дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва мавқеи сиёсии давлат дар бахши хусусӣ таҳлили муосиро талаб дорад.

Мисол, сарҳади ҳуқуқи оммавӣ ва ҳуқуқи хусусиро иродаи давлат ва меъёрэҷодкунии он маҳдуд намегардонад. Зеро бе иродаи институтҳои фаъоли ҷомеаи хусусӣ рушди минбаъдаи давлат ғайриимкон аст.

Масъалаи таносуби ҳуқуқи оммавӣ ва ҳуқуқи хусусӣ таҳқиқи аниқтарро тақозо дорад, зеро ҷудо намудани ду соҳаи асосии низоми ҳуқуқ, яъне «ҳуқуқи оммавӣ» ва «ҳуқуқи хусусӣ» бо истилоҳи «таносуб» дар назарияи илми ҳуқуқи хусусӣ солҳои дароз аст, ки баҳсу мунозираҳои зиёдеро дар байни олимон ба вуҷуд оварда аст.

Ҳамин тариқ, таносуби ҳуқуқи оммавӣ ва ҳуқуқи хусусӣ дар он мебошад, ки ҳуқуқи хусусӣ ин маҷмӯи меъёрҳо ва принсипҳое иборат аст, ки муносибатҳои алоҳидаи ҷамъиятиро вобаста ба худидорашаванда ва худидоракунанда муносбатҳои шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва давлатро дар алоҳидаги ҳимоя ва ҳифз менамояд, ҳуқуқи оммавӣ бошад аз маҷмуи меъёрҳо ва принсипҳое иборатаст, ки манфиятҳои давлат ва ҷамъиятро оид ба фаъолияти ҳокимияти давлатӣ равона гардидаст танзим ва ҳифз менамояд.

Таносуби ҳуқуқи хусусӣ ва ҳуқуқи оммавӣ дар чунин мазмун ва моҳият ифода меёбад:

1. Вобаста ба предмети онҳо, яъне агар меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ танзимгари муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва ғайра, пас меъёрҳои ҳуқуқи оммавӣ танзимгари муносибатҳои ҳокимияту тобеиятӣ ва маҷбуркунӣ мебошад;

2. Вобаста ба усули (методи) онҳо, зеро дар ҳуқуқи хусусӣ усули мутобиқатӣ ва диспазитивӣ истифода гардад, пас дар ҳуқуқи оммавӣ усули субординатсия ва императивӣ истифода мегардад;

3. Вобаста ба субъектҳои онҳо: ҳуқуқи хусусӣ асосан дорои субъектҳои худ мебоашд, яъне шахсони воқеию ҳуқуқӣ ва давлат, ки иштироки онҳоро дар муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқии давлат кафолат дода, танзим менамояд ва ҳуқуқи оммавӣ асосан танзимгару ҳифзкунандаи муносибатҳои байни давлат, ҳокимият ва ҷамъият аст, ки бартарӣ дар муносибат ба давлат (мақомоти он) дода мешавад, яъне давлат субъекти асосӣ баромад мекунад;

4. Вобаста ба манфиатҳо, ҳуқуқи хусусӣ ба ҳимояи манфиатҳои шахсони воқеию ҳуқуқӣ ва давлат ва ҳуқуқи оммавӣ ба ҳимояи манфиатҳои давлату ҳукумат ва ҷамъиятӣ равона аст;

5. Ягонагии онҳо дар он аст, ки объекти ягонаи танзим доранд: муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки аз ҷомеа бармеоянд, вале аз ҳамдигар фарқ доранд, яъне муносибатҳои ҷамъиятие, ки бо иштироки шахсон вобастагӣ дорад;

6. Вобаста аз тарзи таъмини ҳуқуқии онҳо, яъне меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ бо чораҳои таъсири шахсӣ вобастагӣ дошта бошад, пас меъёрҳои ҳуқуқи оммавӣ бо чораҳои таъсиррасонии давлатӣ вобастаги дорад.

Бояд қайд намуд, ки фарқ байни ҳуқуқи хусусӣ ва ҳуқуқи оммавӣ вобаста ба муносибатҳои ҷамъиятие, ки ин соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи давлат танзим менамоянд гузошта мешавад. Яъне фарқ дар мафҳуму моҳият, предмету усулҳо, субъектҳо, принсипҳо, муносибаҳои ҷамъиятӣ, меъёрҳои ҳуқуқ ва ғайра ифода мегардад.

Боби дуюми диссертаатсия: «Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз се зербоб иборат буда, дар доираи низоми ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ, тарзу усулҳои гуногуни таълим, раванди таълим дар муассисаҳои таълимии дохилӣ

ва хориҷи кишвар, аз ҷумла дар доираи илмҳои таҳқиқшаванда мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудааст.

Дар зербоби якуми боби дуюм «Предмет ва усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун раванди ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ зери таҳқиқи илмӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Аз таҳқиқоти илмӣ бармеояд, ки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо ду мазмун васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Ба мазмуни васеъ предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъерҳои ҳуқуқӣ иборат мебошад, ки муносибатҳои байналмилалии хусусиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд. Ба мазмуни маҳдуд бошад, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз маҷмуи меъерҳои маданӣ-ҳуқуқӣ иборат мебошад, ки муносибатҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро бо унсури хориҷӣ танзим менамояд.

Дар қонунгузории мадании кишвар фаҳмиши маҳдуди предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ оварда шудааст. Дар қонунгузории оилавӣ ва мурофиавӣ бошад, фаҳмиши васеи предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ истифода мешавад.

Ҳамин тариқ, дар танзими муносибатҳои фаромиллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радифи кодексҳои маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиаи маданӣ, қонунҳои ҷудогона ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ширкат менамоянд. Дар маҷмуъ дар низоми ҳуқуқи кишвар предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ фаҳмиши васеъро ба бор овардааст, ки танзими муносибатҳои фаромиллӣ васеъ гардидааст.

Мавзуи ҳуқуқи байналмилалии хусуси муносибатҳои махсуси ҷамъиятиро танзим мекунад, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб шудаанд, вазъи ҳуқуқӣ ва воқеии ин соҳаи ҳуқукро дар низоми ҳуқуқи миллӣ муайян мекунад.

Бояд қайд кард, ки соҳаҳои ҳуқуқ бошад ҳамеша ва вобаста ба танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ доимо дар рушд

қарор дорад. Барои ҳамин, муносибатҳои ҷамъиятӣ хусусияти объективӣ ва субъективиро дар табияти иҷтимоии худ қарор дода, вобаста ба пешрафти ҷомеа, дигаргуниҳо дар ҷомеа ва ҳаёти одамон дар ҷомеа, пайдоиши муносибатҳои нави ҷамъиятиро вобаста ба зарурияти муносибатҳои инсоният ба вуҷуд меорад. Мисол, дар низоми ҳуқуқи хусусӣ як гурӯҳ соҳаҳои ҳуқуқ бо ҳам дар алоқамандии зич қарор доранд, ба монанди , ҳуқуқи маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, замин, кишоварзӣ, сайёҳӣ, сармоягузорӣ ва ғайраҳо, ки то ҳади муайян дар низоми ҳуқуқи миллӣ танзим карда мешаванд, вале мушкилот дар он аст, вақте ки яке аз унсурҳои соҳаҳои ҳуқуқи номбурдаро унсури хориҷӣ ташкил диҳад, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дониста мешавад.

Ҳамин тариқ, аз таҳқиқоти гузаронида шуда ба хулоса омадан мумкин аст, ки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусиро якчанд муносибатҳои махсусе, ки аз соҳаҳои дигари ҳуқуқ ба предмети он ишора мекунад ташкил менамояд, ки онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо менамоем.

1. Предмети иҷтимоии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ аз чунин муносибатҳои ҷамъиятӣ иборат аст, ки аз рӯйи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ фарро гирифта мешавад ва онҳо ба ду гурӯҳ ҷудо карда мешаванд:

А) Ба сифати предмети иҷтимои баромад мекунад, он муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, техникӣ, урфу одат, ҷашну маросим, оила, ахлоқ, илмӣ ва ғайраҳо мебошанд, ки дар доираи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ қарор дорад;

Б) Ба предмети иҷтимоии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дохил мешавад: ҳамкориҳои тиҷоратии шахсони ҳуқуқии кишварҳои гуногун, Мисол, меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати шаҳрвандони Тоҷикистон дар хориҷӣ кишвар ва нисбати шаҳрвандони хориҷӣ дар Тоҷикистон вазъии ҳуқуқии онҳоро муайян карда бошад.

2. Ба предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ он муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқие, ки бо унсури хориҷӣ дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ мураккаб гардидаанд, дохил карда мешаванд.

3. Дар фаҳмиши васеъ ба предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дохил мешаванд, на танҳо муносибатҳои маданӣ-ҳуқуқе, ки бо унсури хориҷӣ вобастаанд, балки предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар маънои васеъ як гурӯҳи махсуси муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқиро якҷоя мекунад, ки онҳо хусусияти умуми ҳуқуқиро дар табиати ҳуқуқи хусусӣ ҳифз карда тавонанд. Аслан сухан дар бораи он муносибатҳое, ки аз ҳуқуқи маданӣ, меҳнатӣ, оилавӣ, сайёҳӣ, сармоягузорӣ, манзил, бонкӣ, корперативӣ, арбитражи байналмилалӣ, мурофиаи маданӣ ва ғайраҳо бо унсури хориҷӣ вобастаанд, фаҳмида мешавад.

Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба се гурух ҷудо карда мешавад: – усули коллизионӣ-ҳуқуқӣ, усули моддӣ-ҳуқуқӣ ва усули унификатсионӣ (ягонакунонӣ)-ҳуқуқӣ.

Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доираи меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ, байналмилалӣ ва одати байналмилалӣ амал мекунанд.

Дар баробари усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, дар баъзе ҳолат усули диспозитивиро баъзе олимон дохил мекунанд, ки иштибоҳ мебошад, зеро усули диспозитивӣ дар дохили усулии моддӣ-ҳуқуқӣ амал мекунад ва яке аз унсурҳои асосии усули моддӣ-ҳуқуқӣ ва коллизиёнӣ-ҳуқуқӣ ба шумор меравад. Дар баъзе ҳолатҳо, танҳо барои бартараф кардани меъёрҳои коллизионӣ истифода мегардад ва барои расидани созиш байни тарафҳо бе маҷбуркунии меъёрҳои ҳуқуқҳои дахлдор амал мекунад.

Аз ин рӯ, усули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ гуфта маҷмӯи тарз ва воситаҳои таъсиррасонии меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар муносибатҳои ҷамъиятие, ки байни объект ва субъектони ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба вуҷуд меоянд, мефаҳмонад.

Ҳамин тариқ, аз муқаррароти предмет ва усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бар меояд, ки тавасути ин соҳаи ҳуқуқ, пеш аз ҳама меъёрҳои ҳуқуқи дохили давлатӣ ва давлатҳои гуногун, ки ҳуқуқу уҳдадориҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро муайян мекунад ва муносибатҳои муҳими ҷамъияти танзими худро меёбад, предмет ва усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо табиати хоси ҳуқуқии худ батанзим медарорад. Аз ин рӯ, қайд кардан бамаврид аст, ки чунин муносибатҳо робитаи ҳуқуқии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии як давлатро дар давлати дигар ё ин ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии дигар давлатҳоро дар дохили давлат, ба танзим даровардa, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дониста мешавад.

Зербоби дуюми боби дуюм «Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгузорӣ шудааст.

Тадқиқоти фазои ҳуқуқии кишвар нишон медиҳад, ки соҳаҳои ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии миллӣ дар рушди доимии эволютсионӣ қарор доранд, ки муносибатҳои нави ҷамъиятиро мустаҳкам ва танзим мекунанд. Бо дарназардошти равишҳои мавҷудаи доктриналӣ, дар ибтидо ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо низоми ҳуқуқи миллӣ робитаи зич доштанд ва баъдан бо рушди муносибатҳои ҳуқуқии миллӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ ва ташкили гурӯҳи махсуси муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳуқуқи миллӣ дигар қодир набуд, ки ҳамаи унсурҳои асосии ҳуқуқи байналмилалии оммавиро муттаҳид кунад ва ҳуқуқи байналмилалии хусусиро танзим кунад. Аз ин рӯ, зарурати таҳияи хусусиятҳои фарққунанда ба миен омад, ки ду ин соҳаро аз ҳам ҷудо мекунанд.

Дар идома диссертант қайд мекунад, ки низоми ҳуқуқии кишвар дар шароити имрӯза аз ҷониби олимони ҳуқуқшинос аз рӯи ду меъёри асосӣ: мавзуъ ва усули танзими ҳуқуқ ҷудо карда мешавад. Дар асоси ин меъерҳо низоми ҳуқуқии Тоҷикистон ба соҳаҳои алоҳида тақсим шуда,

соҳаҳои ҳуқуқро байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ тақсим менамояд.

Таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар асоси чунин маҳакҳои илмӣ ҷудо карда мешавад:

1. Вобаста ба предмети худ ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ муносибатҳои байналмилалии байнидавлатиро, ки табияти созишӣ-ҳуқуқӣ ва истисноию ҳокимиятӣ-давлатӣ доранд, танзим менамояд.Ба монанандӣ, муносибатҳо байни давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ, халқу миллатҳо барои истиқлолият мубориза баранда ва шаҳрҳои давлатмонанд. Предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба ду мазмун бо унсури хориҷӣ дониста мешавад. Якум, бо мазмуни маҳдуд, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ танзимгари муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ бо унсури хориҷӣ мебошад. Баъдан бо мазмуни васеъ, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ (маданӣ, меҳнатӣ, оилавӣ, мурофиаи маданӣ, фаъолияти иқтисоди беруна ва ғайра) бо унсури хориҷӣ танзим менамояд, фаҳмида мешавад.

2. Вобаста бо субъект: дар ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ субъект давлат, созмонҳои байналмилалии байниҳукуматӣ, халқу миллатҳои озодихоҳ ва шаҳрҳои давлатмонанд баромад мекунанд. Дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ давлат ва созмонҳои байналмилалӣ ҳамчун субъект инкор карда нашудаст, вале шахси воқеӣ ва шахси ҳуқуқӣ субъекти асосӣ мураифи мегардад. Дар ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ бошад шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқӣ ҳамчун субъект пазируфта нашудааст.

3. Вобаста ба объект: объекти ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ муносибатҳои байналмилалии байнидавлатию ҳокимиятию давлатӣ мебошанд. Объекти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ муносибатҳои байналмилалии ғайридавлатии табияти хусусӣ-ҳуқуқӣ дошта мебошанд.

4. Вобаста ба усулҳо: дар ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ усулҳои сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ахлоқӣ-ҳуқуқӣ, ғоявӣ-ҳуқуқӣ,

ташкилӣ-ҳуқуқӣ, созишӣ ва дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бошад усулҳои коллизиёнӣ-ҳуқуқӣ, моддӣ-ҳуқуқӣ ва унификатсионӣ-ҳуқуқӣ истифода мешавад.

5. Вобаста бо тарзи ҳалли баҳс: дар ҳуқуқи байналмилали оммавӣ баҳс табияти оммавӣ-ҳуқуқӣ як тарафа ва дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ табияти хусусӣ-ҳуқуқии ду тарафа дорад. Дар ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ баҳсҳои байналмилалӣ бо чунин воситаи байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ҳал карда мешаванд: ба таври музокирот, машварат, комиссияи тафтишотӣ, комиссияи созишӣ, хизмати нек ва миёнаравӣ, суди байналмилалии ҳакамӣ, мақомоти суди байналмилалӣ (палатаи доимии адолати судӣ, суди байналмилалӣ ва ғайра), арбитражи байналмилалӣ, дар доираи созмонҳои байналмилалӣ ва ғайра. Дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ баҳсҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо воситаи мақомоти судӣ, суди ҳакамӣ, арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ва созиши тарафҳо ҳал карда мешаванд.

6. Вобаста ба ҷавобгарӣ: дар ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ду навъи ҷавобгарии байналмилалӣ-ҳуқуқӣ: моддӣ ва сиёсӣ татбиқ мешавад. Дар навбати худ навъҳои ҷавобгарии байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ба шаклҳои гуногун ҷудо карда мешаванд: чунончи ҷавобгарии байналмилалӣ-ҳуқуқии сиёсӣ дар шаклҳои сатисфаксия, реторсия, репрессалия, ресторатсия, санксия, боздоштан ё хориҷ кардан аз узвияти созмони байналмилалӣ ва ҷавобгарии байналмилалӣ-ҳуқуқии моддӣ дар шаклҳои – репаратсия, реститутсия, ҷуброн ва субститутсия татбиқ карда мешавад. Дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бошад ҷавобагрии хусусӣ-ҳуқуқӣ татбиқ карда мешавад.

7. Вобаста ба доираи амал: ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ дар муносибатҳои ҷамъиятӣ бо тамоми кишварҳо ва дигар субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ новобаста аз минтақа, якранг паҳн мегардад. Доираи амали ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар ҳар як кишвар вобаста ба сохти

давлатдорӣ, низоми ҳуқуқи миллӣ, сиёсию иқтисодӣ ва фарҳангии он вобастагӣ дорад.

Ҳамин тариқ, таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту фарқияти онҳо ифода мегардад. Робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ фаҳмида мешавад. Аммо бо чунин хусусиятҳо таносуби ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, вобаста ба предмет, усулҳо, субъект, объект, принсипҳо, сарчашмаҳо, тарзи ҳалли баҳсҳо, ҷавобгарӣ ва доираи амал он дида мешавад.

Зербоби сеюми боби дуюм «Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгузорӣ карда шудааст, ки муаллиф дар ин андеша қарор дорад: илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таърихи начандон тӯлонӣ дорад ва ба доираи оилаи илмҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ шомил буда ва дар таҳқиқу омӯзиши муносибатҳои фаромиллии маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиавии маданӣ ва ғайраҳо ба замони истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон рост омадааст.

Таҳқиқии илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар равияи “сивилистӣ”, “байналмилалӣ” ва “махсус” ба роҳ монда шуда ва ҷонибдоронии хешро ин равия доранд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои пасошуравӣ равияи сивилистии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ чӣ дар илм ва чӣ дар қонунгузорӣ ҳукмрон аст.

Муаллиф қайд менамояд, ки ташаккули илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истиқлолияти давлатӣ рабт дорад ва он аз ду марҳила, яъне давраи муосир аз соли 1991 то соли 2005 ва аз соли 2005 то имрӯзро дарбар мегирад.

Ҳамин тариқ, илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таҷассумгари меъёрҳои ахлоқӣ, тарбиявӣ ва ҳуқуқии ҳар як давлату миллат буда, муайянкунандаи маҷмӯи меъёрҳои

низомноки ҳуқуқӣ бо ҳам алоқаманде мебошад, ки муносибатҳои байналмилалии хусусиро мавриди омӯзиш ва таҳлил қароро дода, мақоми ҳуқуқии онро дар низоми илмҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ мустаҳкам намуда, фаҳмида мешавад.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Заминаҳои асосии пайдоиш ва рушди меъёрҳо ва падидаҳои ҷудогонаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ аз аҳди қадим оғоз меёбад ва фарогири марҳилаҳои аҳди қадим, асрҳои миёна, замони шуравӣ ва истиқлолияти давлатӣ мебошад, вале дар аҳди қадим дар сарзамини тоҷикон, ҳукмрон низоми ҳуқуқи зардуштӣ ва дар ин давра муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқии фаромилӣ асосан дар танзими вазъи (статусӣ) ҳуқуқии хориҷиён, ки такя ба анъанаю одатҳо, қонунгузории миллӣ ва шартномаҳои байналмилалии дутарафа дошт, фаҳмида мешуд. Вазъи ҳуқуқии хориҷиён асосан ба категорияҳои тоҷирон, сафирон, консулҳо ва хориҷиёне татбиқ мешуд, ки дорои ҳуқуқҳо ва дорои мақоми фахрӣ дар кишвари бегона будаанд ва хориҷиён ба гуруҳҳои –хориҷиёни муқаррарӣ ва хориҷиёни меҳмон тақсим мешуданд [5-М].

Дар баробари ин, дар ин давра муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ дар Тоҷикистони таърихӣ аз муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ ҷудонопазир будаанд. Дар асрҳои миёна дар сарзамини тоҷикон низоми ҳуқуқи исломӣ ҳукмфармо буд ва танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ дар ин давра на дар асоси меъёрҳои коллизионӣ, балки дар асоси меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, яъне ҳуқуқи исломӣ ба роҳ монда шуда буд ва ҳатто дар Тоҷикистони баъдиинқилобӣ (солҳои 1920-1930) татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи исломӣ дар бахши муносибатҳои оилавӣ, мерос, истифодаи замин, об ва ғ. дида мешуд [5-М].

Дар замони шуравӣ дар сарзамини тоҷикон муносибатҳои маҳдуд дар бахши рафтуомади хориҷиён, сиёсати иқтисоди хориҷӣ ва савдои хориҷӣ роҳандозӣ шуда буд, ки чунин вазъ таъсиргузор ба муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқии фаромиллӣ буд, вале новобаста аз чунин вазъ қонунгузории маданӣ, меъёрҳо дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо унсури хориҷӣ муқаррар шуда буд [1-М].

Дар замони муосир рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ бо бадаст овардани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаи ногусастанӣ дорад. [5-М].

Бояд қайд кард, ки дар шароити муносибатҳои иқтисоди бозоргонӣ ва эълон намудани сиёсати дарҳои кушода, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар таъмини қонунияту тартиботи ҳуқуқӣ нақши калидиро дорад. Зеро, дар ҷомеаи муосир, бе истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таъмини рафтори дурусти иштирокдорони он ва додани кафолати ҳуқуқӣ ба субъектони он ғайриимкон аст.

2. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ на чун соҳаи комплексии ҳуқуқ, балки ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ (меъёрҳои коллизионӣ, моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсионӣ)-и ҳуқуқӣ) буда, муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқиро бо унсури хориҷӣ танзим ва манфиатҳои иштирокчиёни онҳоро ҳифз менамоянд. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ, аз маҷмуи меъёрҳои мураккаби ҳуқуқӣ иборат аст, ки муносибатҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, робиттаҳои иқтисоди хориҷӣ, илмӣ-техникӣ, фарҳангӣ, соҳибкорӣ, нақлиёт, сайёҳӣ, сармоягузорӣ дар бахши хусусӣ, мурофиаии маданӣ ва иқтисодӣ, иҷрои супоришҳои судӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва дигар масъалаҳое, ки қисми таркибии ҳуқуқи байналмилалии хусусиро бо унсури хориҷӣ танзим

мекунад, фаҳмида мешавад [3-М].

3. Ташаккули ҳуқуқ дар навъҳои “ҳуқуқи хусусӣ” ва “ҳуқуқи оммавӣ” ва таносуби онҳо дар раванди ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи миллӣ таъсир гузор аст. Зеро навъбандии ҳуқуқ ба “ҳуқуқи хусусӣ” ва “ҳуқуқи оммавӣ” дар муайян кардани табиати ҳуқуқии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ нақши калидӣ дорад, гарчанде, ки дар қонунгузории мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои фаромилӣ васеъ истифода мешавад, вале ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба навъи ҳуқуқи хусусӣ шомил аст, аз ҷумла истифодаи падидаҳои татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ, шаҳрвандӣ, реторсия, қайду шарт оид ба тартиботи оммавӣ, тарафайн, бандубасти ҳуқуқӣ ва ғайра истифода мешавад, ки онҳо ин соҳаи ҳуқуқро аз дигар навъҳои анъанавии ҳуқуқ ҷудо намуда мавқеи онро ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқи миллӣ муайян месозад [3-М].

4. Предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо ду мазмун васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Танзими муносибатҳои фарромиллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радифи Кодекси маданӣ, кодексҳои оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиаи маданӣ, қонунҳои ҷудогона ва санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст ширкат менамоянд. Дар маҷмуъ, дар низоми ҳуқуқи кишвар предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ фаҳмиши васеъро ба бор овардааст, зеро танзими муносибатҳои фаромиллии хусусӣ дар асоси қонунгузории соҳаҳои гуногун бо назардошти предмети ягонаю усулҳои хос танзим мегардад. Ҳамин тариқ, предмети ҳуқуқи байналмилалии хусусиро муносибатҳои хусусию ҳуқуқие, ки баини шахсони воқеию ҳуқуқии кишварҳои гуногун ба вуқуъ омадаанд, ташкил ва танзим менамояд [4-М].

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

дорои усулҳои (метод)-ҳои коллизионӣ-ҳуқуқӣ, моддӣ-ҳуқуқӣ ва ягона (унификатсия) мебошад, ки тавассути онҳо танзими хоси муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ амалӣ мегардад, ки дорои предмету табиат ва мазмуни хеш аст, ки бо чунин назардошт, истифода ва татбиқи се усул (метод) дар ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ногузир мебошад [4-М].

5. Омӯзишу таҳлили хусусиятҳои фарққунандаи муносибатҳои ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар умумияту доираи амалӣ онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида мешавад. Робитаи ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ ва ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар доштани мақсади ягона, яъне танзими муносибатҳои байналмилалӣ дида мешавад. Инчунин таносуби ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ вобаста ба предмет, усулҳо, объект, субъект, сарчашмаҳо, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, тарзи ҳалли баҳсҳо, ҷавобгарӣ ва доираи амалӣ онҳо фаҳмида мешавад.

6. Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми илмҳои ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи начандон тӯлонӣ дорад ва ба доираи илмҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ шомил мебошад ва дар таҳқиқу омӯзиши муносибатҳои фаромиллии маданӣ-ҳуқуқӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, мурофиаи маданӣ ва ғайра ифода мегардад.

Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таҷассумгари меъёрҳои ахлоқӣ, одатӣ ва ҳуқуқии ҳар як давлату миллат буда, муайянкунандаи маҷмӯи меъёрҳои низомноки ҳуқуқӣ бо ҳам алоқаманде мебошад, ки муносибатҳои байналмилалии хусусиро мавриди омӯзиш ва таҳлил қароро дода, мақоми ҳуқуқии онро дар низоми илмҳои ҳуқуқи миллӣ пурра мегардонад. [1-М].

Илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ба низоми ҳуқуқи миллӣ кишварҳои гуногун алоқамандии ногусастани дорад. Зеро меъёри ҳуқуқӣ, муносибатҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои ҳуқуқӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқ, падидаҳои ҳуқуқ, предмат ва усулҳои ҳуқуқ ва ғайраҳо дар доираи илмҳои ҳуқуқи миллӣ

маҳдуд нагардида, таҳқиқи дигар илмҳои ҷаҳони муосиро бо унсури хориҷии худ мавриди омӯзиш қарор дода, мавқеи ҳуқуқии худро дар низоми ҳуқуқи миллӣ мустаҳкам мегардонад [2-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ:

Дар асоси омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни диссертатсия, муаллиф баҳри такмили қонунгузории амалкунанда пешниҳодҳои зерин манзур менамояд:

1. Бо назардошти амали меъёрҳои Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайри молумулкӣ паҳн мегарданд, мувофиқи мақсад аст, ки вобаста ба хусусиятҳо ва функсияи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар асоси таҷрибаи дигар давлатҳои таҳлилгардида, пешниҳод менамоем, ки «Кодекси байналмилалии хусусии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад ва ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва дигар меъёрҳое, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб гардидаанд, дар як санади меъёри ҳуқуқӣ мутаҳҳид карда шаванд.

2. Дар моддаи 1306 Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳуқуқи дар муносибатҳои ҳуқуқи мадании дорои унсури хориҷӣ татбиқшаванда» муқарар карда шудааст, ки он дар мазмуну мафҳуми муносибатҳои байналмилалии хусусӣ аз ҷиҳати интихоби меъёри ҳуқуқ намебошад. Бинобар ин, зарур мешуморем, ки номи моддаи мазкур ба номи «Муайян кардани ҳуқуқҳое, ки дар муносибатҳои маданӣ бо унсури хориҷӣ татбиқ мегардад» иваз карда шавад, зеро дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ судя ва дигар мақомотҳои ваколатдор меъёри ҳуқуқро муайян карда метавонад, ки таҷрибаи давлатҳои таҳқиқшаванда аз мақсад дур нест.

3. Сархати 1-уми моддаи 1306-и Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чунин мазмун мувофиқи мақсад аст: «Истифодаи қонунгузории маданӣ дар муносибатҳои

байналмилалии хусусӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бешаҳрванд, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ё ташкилотҳои байналмилалие, ки дар асоси меъёрҳои муқаррар гардидаи ҳамин кодекс, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳро эътироф кардаст, одатҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад, танзим карда мешаванд».

4. Инчунин, ба моддаи 1306 Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми дигар илова кардан мувофиқи мақсад аст. "Муайян кардани ҳуқуқу уҳдадориҳое, ки дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ бо иштироки шахсони воқеӣ (шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд), шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахси ҳуқуқии хориҷӣ, ташкилотҳо, созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ ва давлатҳо ки дар муносибатҳои мазкур бо унсури хориҷӣ иштирок менамоянд татбиқ мегардад".

5. Фасли VIII (боби 22, моддаҳои 168-177)-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Истифодаи қонунҳои оила дар муносибатҳои оилавӣ бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд» бахшида шудаст, ки муқаррароти фасли мазкур натанҳо ба вазъи ҳуқуқии оилавии шахсони воқеи хориҷӣ (шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд), балки фарогири муносибатҳои оилавиро нисбати шаҳрвандони Тоҷикистон берун аз кишвар тибқи (моддаҳои 168, 169 (банди 1), 171 (банди 2)) дар бар мегирад. Бояд қайд намуд, ки чунин ҳолат мутобиқат накардани ном ва муқаррароти фасл ба моддаҳои мазкур мебошад.

Аз ин лиҳоз, матни боби 22-уми Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон "истифодаи қонунгузории никоҳ ва оила дар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ нисбати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд татбиқ мегардад" номгузорӣ карда

шавад, зеро мувофиқ ба муқаррароти моддаҳои 167-177 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

ФЕҲРИСТИ
ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1-М]. Абдуллозода, Ё.М. Ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2016. – №2/5 (207). – С. 231-235; ISSN 2413-5151.

[2-М]. Абдуллозода, Ё.М. Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №1. – С. 217-221; ISSN 2413-5151.

[3-М]. Абдуллозода, Ё.М. Таносуб байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №3. – С. 211-218; ISSN 2413-5151.

[4-М]. Абдуллозода, Ё.М. Предмет ва усулҳои танзими ҳуқуқи байналилалии хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С. 221-228; ISSN 2413-5151.

[5-М]. Раҷабзода, М.Н., Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Н. Раҷабзода, Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С. 199-205; ISSN 2413-5151.

[6-М]. Абдуллозода, Ё.М. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №7. – С. 248-253; ISSN 2413-5151.

[7-М]. Абдуллозода, Ё.М. Хусусиятҳои меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4 (56). – С. 156-162; ISSN 2410-2903.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ чоп шудаанд:

[8-М]. Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи III конференсияи илмӣ-амалии олимони ҷавони ДМТ, бахшида ба «рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» – 23 май ва «Бистсолаги омӯзиш ва рӯшди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 228-241.

[9-М]. Абдуллозода, Ё.М. Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи конференсияи байналмилалии илмю амалии «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе, ноябри соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 409-415.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 347/347.8+336:34+347.6+341.5(575.3)
ББК: 67.99(2тоҷик)3+67.404+67.404.4+67.412.2
А – 14

АБДУЛЛОЗОДА ЁКУБ МАХМАДИСУФ

МЕСТО МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА В ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре международного права юридического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Раджабзода Махмадиёр Носир** – кандидат юридических наук, Ректор Педагогического института Таджикистана в Раштском районе.

Официальные оппоненты: **Раупова Манзура Турсуновна** – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского и экономического права Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан;

Аминова Фарида Маҳмадаминовна – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедры международного права и сравнительного правоведение юридического факультета Российско-Таджикскикий (Славянский) университет.

Ведущее учреждение: Образовательное учреждение высшего профессионального образования «Международный университет туризма и предпринимательство Таджикистана» (г. Душанбе).

Защита диссертации состоится «29» апреля 2025 года, в 10^{00} часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета).

Адрес: Кодиров Н.А. master.nek@mail.ru, (тел: 905-80-86-86)

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат разослан: «____» ___________ 2025 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат юридических наук, доцент **Кодиров Н.А.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Ключевую роль в формировании и развитии международного частного права (далее по тексту – МЧП) в правовую систему страны сыграла государственная независимость Таджикистана. Наша страна провозгласила политику «открытых дверей» в качестве основы построения международных отношений и в рамках её реализации установила с большинством стран мира добрососедские отношения и многостороннее взаимовыгодное сотрудничество в различных областях. Это способствовало в том числе и развитию отношений с иностранным элементом, что является велением времени. С этой точки зрения МЧП как самостоятельная отрасль права формируется в национальной правовой системе на основе норм национального и международного права. В этой, связи, возникает потребность в определении и установлении его правового место в регламентации частноправовых отношений с иностранным элементом.

Особенности развития национального государства были изложены в Послании Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 21 декабря 2021 года «... именно благодаря самоотверженному труду народа, в этот период благодаря самоотверженному труду дорогого народа Таджикистана, всесторонней поддержке всех граждан, будь то стар или млад, осуществляемой руководством государства и Правительства политики, мы смогли устранить множество социально-экономических трудностей и создать мирную страну, устойчивыми шагами идущую вперед, к прогрессу» [1].

Действительно, Республика Таджикистан в кратчайшие сроки после приобретения своей независимости посредством реализации различных государственных программ, смогла выйти из перечня государств с отсталой экономикой и стало занимать ведущие места в числе стран с развивающейся экономикой, что является результатом правильного обеспечения правовых гарантий внешнеэкономической

деятельности, организации и создания благоприятных условий для отечественных и зарубежных инвесторов, а также правового регулирования общественных отношений с иностранным элементом.

Исследуемая отрасль права имеет свой место и эффективную роль в правовой системе каждой страны, исследование и изучение которой способствует укреплению государственности, развитию законодательства, защите и повышению международного престижа государства.

МЧП с XIV в. представляло интерес для ученых различных стран, в XIX в. его изучение и разработка велись в России, а в конце XX в.- в Республикии Таджикистан.

МЧП как самостоятельная отрасль права находится на стадии становления, но независимо от такой ситуации имеет научное и практическое значение для независимого Таджикистана, поскольку Республика Таджикистан, исходя из своих национальных интересов, в процессе глобализации, экономической интеграции, миграции, развития науки и техники, следуя своей цели политики открытых дверей, поставило изучение международного частного права на современном этапе в качестве приоритетного направления в системе юридической науки страны.

При этом следует отметить два подхода к регулированию исследуемого вопроса. Первым подходом (цивилистический) находит свое отражение в гражданском законодательстве и может трактоваться как узкий подход. На ряду с этим данная категория получила широкую трактовку в рамках семейного, трудового, предпринимательского, финансового и гражданско-процессуального законодательства.

Государственная независимость исходя из современных потребностей рыночной экономики и в соответствии с национальными интересами, создала условия для формирования и развития правовых основ функционирования государства. В этом контексте не является исключением и формирование МЧП. Его

формирование и эволюция в системе отечественного права, приходится на последнее тридцатилетие, т.е. его период государственной независимости. При этом, следует указать, что регулирование общественных отношений с иностранным элементом имеет долгую историю. Формирование законодательства в сфере регулирования общественных отношений с иностранным элементом связано с государственной независимостью Республики Таджикистан.

Эта тема актуальна с точки зрения научных требований современного права страны, и ее изучение и анализ будут способствовать развитию юридической науки и законодательства страны. В исследованиях отечественных ученых были изучены различные стороны международного частного права, которые не были проанализированы и рассмотрены на должном уровне. Этот факт указывает на актуальность и своевременность проведения научных исследований по определению места МЧП в правовой системе Республики Таджикистан.

Степень исследования научной темы. Теоретическую основу диссертационного исследования определяет сущность международного частного права. Вопросам международного частного права посвящены научные труды отечественных ученых исследователей, таких как Ш.К. Гаюров [6, с. 26], Ш.К. Каримзода (Бадалов, Ш.К.) [3, с. 34], Х.Р. Кодиркулов [10, с. 42], Н.А. Кодиров [11, с. 18], К.Ш. Курбонов [13, с. 4], М.А. Махмудзода [16, с. 17], Ш.М. Менглиев [21, с. 139], А.М. Мирзоев [22, с. 62], Э.С. Насриддинзода [23, с. 23], М.З. Рахимзода [25, с. 71], Д.С. Рахмон [26, с. 19], М.Н. Раджабзода [24], С.А. Раджабов [42, с. 68-81], Б.А. Сафарзода [28, с. 36], Ф.С. Сулаймонов [30], С.Н. Тагоева [32, с. 84; 33, с. 102], Ф.Т. Тохиров [34, с. 20], О.У. Усмонов [36, с. 18], А.Г. Холикзода [38, с. 93], Б.Т. Худоёрзода [18, с. 45], Р.Ш. Шарофзода (Сотиволдиев, Р.Ш.) [29] и других.

А также место международного частного права в системе права была предметом исследований в работах

зарубежных ученых, таких Л.П. Ануфриева [2], М.М. Богуславский [4, с. 211], Г.М. Веляминов [5, с. 318], И.В. Гетман-Павлова [7], Н.Ю. Ерпылева [8, с. 153], А.О. Иншакова [9], Л.А. Лунц [14, с. 203; 15, с. 89] В.В. Кудашкин [12, с. 52], Ф.Ф. Мартенс [17, с. 79], В.Г. Матвеева [19], М.А. Сарсембаев [27, с. 160], М.К. Сулейменов [31, с. 84], Е.Т. Усенко [35, с. 89], Г.Ю. Федосеева [37], В.Г. Храбсков [43, с. 88-95], В.М. Шумилов [40, с. 190] и других.

Также, в диссертационном исследовании изучены и проанализированы особенности исторических памятников таджикского народа, правовая система зороастризма, мусульманская система права, система частного римского права, советская правовая система, Конституция Республики Таджикистан, нормы Гражданского кодекса Республики Таджикистан, а также положения Трудового кодекса, Семейно, Гражданского процессуального и экономического кодексов, нормативные правовые акты и иные подзаконные нормативные правовые акты.

Следует отметить, что в рамках системы юридических наук место международного частного права был исследован рядом отечественных и зарубежных ученых. Однако в Республике Таджикистан до сих пор нет научной работы на диссертационном уровне. Поэтому данная диссертация направлена на устранение существующих недостатков в системе национального права. Эта тема актуальна с точки зрения требований современной юридической науки страны, и ее изучение и анализ будут способствовать развитию юридической науки и законодательства страны.

Связь исследования с программами или научными темами. Данная диссертация выполнена в рамках перспективной программы научно-исследовательской работы кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета и состоит из двух этапов: первый этап-2015-2020 годы, а второй этап 2020-2025 годы на тему «Актуальные проблемы теории и практики международного частного права».

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель диссертационного исследования состоит в необходимости проведения научного анализа теоретических и практических, проблем вытекающих из содержания национальных и международных актов, и которое включает в себя поиск путей решений, предложений и рекомендаций по совершенствованию самостоятельной области права и законодательства.

Диссертантом определены основные особенности появления, становления, понятие, предмет, методы, соотношение развития науки и место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленных целей автор в данном диссертационном исследовании поставил перед собой следующие задачи:

– возникновении и формировнии международное частное право в различных этапах истории Таджикистан;

– разработка понятия и сущности МЧП в Республике Таджикистан;

– рассмотрение особенностей соотношения категорий «частное право» и «публичное право» и их значимость для формирования отрасли права в правовой системе Республики Таджикистан;

– определить анализирует в узком и широком смысле предмета МЧП и определение ее методов в регулировании общественных отношений с иностранным элементом в Республике Таджикистан;

– изучение и анализ общих и отличительных особенностей отношений МПП и МЧП Республике Таджикистан;

– цель и эволюция тенденйии науки МЧП в Республике Таджикистан.

Объект исследования являются вопросы правового регулирования общественных отношений с иностранным

элементом, включая МЧП как самостоятельной отрасли права в национальной правовой системе.

Предмет исследования. Взгляды и суждения ученых, их мнения, точки зрения, концепции, выводы и категории, относящиеся к МЧП в системе национального и международного права.

Этап, место и период исследования. Данное диссертационное исследование охватывает три этапа становления международного частного права в системе национального права: 1) становление и развитие международного частного права от древнейших времен до советского периода; 2) формирование международного частного права в системе национального права в советский период; 3) развитие международного частного права в период государственной независимости, которое включает два этапа: 1) после приобретения государственной независимости с 1991 по 2005 год; и 2) с 2005 по настоящее время.

В рамках диссертационного исследования рассмотрены проблемы регулирования международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан в соответствии с законодательством РТ. Сравнительно-правовой анализ законодательства РТ с законодательством иностранных государств и международно-правовыми актами, признанными Таджикистаном, был проведен на должном уровне и дополнил содержание и суть работы. Период диссертационного исследования охватывает 2015-2024 годы.

Теоретические основы исследования. Диссертация была написана на основе теоретико-научной работы отечественных и зарубежных ученых, таких как Гаюров Ш.К., Курбонов К.Ш., Кодиркулова Х.Р., Кодирова Н.А., Каримзода Ш.К., Мирзоева А.М., Махмудзода М.А., Менглиева Ш.М., Насриддинзода Э.С., Рахмона Д.С., Раджабзода М.Н., Рахимзода М.З., Раджабова С.А., Сафарзода Б.А., Сулаймонова Ф.С., Тагоевой С.Н., Тохирова Ф.Т., Усмонова О. У., Худоёрзода Б.Т., Холикзода

А.Г., Шарофзода Р.Ш., Ерпилева Н.Ю., Матвеева В.Г., Лунц Л.А., Перетерский И.С. а также специальных вопросов международного частного права в системе национального права, рассмотренные учеными Моревой Р.Б., Ануфриевой Л.П., Гетман-Павловой И.В., Кузнецовым М.Н. Храбсковым В.Г. и других.

Методологические основы исследования. В данной диссертации использованы общие, специальные и отраслевые методы. К ним относятся, в частности, общие методы научного восприятия, диалектические, формально-логические, систематические, научное прогнозирование и логические методы наблюдения, анализа и синтеза. Применялись специальные научно-правовые методы: историко-правовые, функциональные и сравнительно-правовые методы, методы лингвистического анализа. К отраслевым методам также входят материально-правовые, коллизионно-правовые и унификационно-правовые методы.

Эмпирическая база. В процессе исследования диссертации автор с целью правильного определения законодательной практики Республики Таджикистан в области применения норм международного частного права уделяет особое внимание судебной практике и официальной статистике. Проведен анализ судебной практики судов республики.

Диссертация представлена в результате анализа законодательства Республики Таджикистан, международных актов и законодательства зарубежных стран. Также, будет способствовать развитию национальной системы права и науки, обеспечению единообразного применения законодательства судами, и иными органами и учреждениями.

Научная новизна исследования выражается в том, что данная диссертация является первым научным исследованием по вопросам правовой регламентации международных частных отношений в правовой системе страны. В данной диссертационной работе всесторонне

изучены различные аспекты регламентации МЧП в правовой системе Республики Таджикистан. По результатам завершенных исследований диссертантом на защиту внесены актуальные предложения по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан, приведены обоснованные взгляды и мнения, способствующие развитию данной области в системе национального права. Представленные ниже автором положения, также отражают новизну работы.

На защиту представлены следующие научные положения, которые отражают новизну исследования:

1. По итогам проведенного исследования, автор эволюционный процесс формирования МЧП в Таджикистане подразделяет на три этапа: - 1) с древнейших времен до советского периода; 2) советский период; 3) период независимости. В свою очередь, период независимости следует подразделить на два подэтапа – с 1991 и по 2005 годы и с 2005 года по настоящее время (после принятия третьей части Гражданского кодекса Республики Таджикистан).

2. В ходе анализа основных элементов понятия (концепции) МЧП были определены следующие особенности МЧП:

а) МЧП выступает в качестве самостоятельной правовой отрасли РТ, а не как комплексная отрасль;

б) МЧП состоит из совокупности сложных правовых норм (коллизионных норм, материально-правовых норм и единых (унификационных) правовых норм регулирующих общественные отношения с иностранным элементом и охраняющий их интересы.

3. Исторически эволюция права происходила в русле его деления на «частное» и «публичное» право, при котором данная особенность внесла свое непосредственное влияние на МЧП в системе национального права.

4. На основе изучения существующей литературы автор пришел к выводу, что предмет МЧП понимается в двух смыслах – широком и узком.

В рамках первой трактовки предмет МЧП состоит из совокупности правовых норм, регулирующих международные частные отношения с иностранным элементом. Вторая трактовка сужает предмет МЧП до регулирования имущественных и личных неимущественных отношений с иностранным элементом.

МЧП рассматривается как самостоятельная отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан, имеющая свой предмет, метод, субъект, объект, принципы, источники и др., регулирующая общественные отношения с иностранным элементом.

5. Соотношение МПП и МЧП определяется исходя из их единой цели - регламентация международных отношений, отлични предмета, методов, субъектов, объектов, принципов, источников, способа разрешения споров, подотчетности и сферы действия.

6. Изучение МЧП в системе юридических наук Таджикистана имеет длительную историю и входит в сферу «частно-правовых» наук, которая направлена на изучение транснациональных, семейных, трудовых, гражданском и иных отношений. Становление науки МЧП в Республике Таджикистан связано с государственной независимостью и состоит из двух этапов - с 1991 года по 2005 год и с 2005 года по настоящее время.

В целях совершенствования действующего законодательства, изучение его различных аспектов свидетельствует о целесообразности внесения следующих изменений и дополнений:

1. Принимая во внимание действие норм Гражданского кодекса Республики Таджикистан, распространяемых в отношении имущественных и личных неимущественных отношений, целесообразно в зависимости от особенностей и функции международного частного права на основе опыта

других проанализированных государств предложить разработать и принять «Кодекс международного частного права Республики Таджикистан» и все нормы гражданского, семейного, трудового и других прав, которые регулируют отношения с иностранным элементом объединить в данном кодексе.

2. Статья 1306 Гражданского кодекса Республики Таджикистан предусматривает «Право, применяемое в гражданско-правовых отношениях с иностранным элементом», которое не является правовой нормой в контексте международных частных отношений с точки зрения выбора нормы. Поэтому мы считаем необходимым, чтобы название данной статьи было изменено на «Определение прав, реализуемых в гражданских отношениях с иностранным элементом», поскольку в регулировании международных частных отношений судья и другие уполномоченные органы могут определить норму права, что является целесообразным с точки зрения практики исследуемых государств.

3. Абзац 1 статьи 1306 Гражданского Кодекса Республики Таджикистан предлагается изложить в следующей редакции: «Применение гражданского законодательства в международных частноправовых отношениях с участием иностранных граждан, лиц без гражданства, иностранных юридических лиц или международных организаций, регламентируется настоящим Кодексом, иными нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, международными актами, признанными Таджикистаном, обычаями, признаваемыми Республикой Таджикистан и определяемыми соглашением сторон».

4. Целесообразным является включение в статью 1306 Гражданского кодекса Республики Таджикистан отдельную часть со следующим содержанием «Определение прав и обязанностей, участвующих в международных частноправовых отношениях применяется с участием

физических лиц (граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства), юридических лиц Республики Таджикистан, иностранных юридических лиц, организаций, международных и региональных организаций и государств, участвующих в данных отношениях с иностранным элементом».

5. Раздел VIII (Глава 22, статьи 168-177) Семейного кодекса Республики Таджикистан «Применение семейного законодательства в семейных отношениях с участием иностранных граждан и лиц без гражданства» посвящен тому, что положения настоящего раздела касаются не только семейно-правового статуса иностранных физических лиц (иностранного гражданина и лица без гражданства), но и охвата семейных отношений в отношении граждан Таджикистана за пределами страны в соответствии со статьями 168, 169 (ч. 1), 171 (ч. 2). Следует отметить, что такой случай является несоответствием названия и положений раздела настоящей статье.

В связи с этим предлагаем переименовать название главы 22 Семейного кодекса Республики Таджикистан на «Применение брачного и семейного законодательства в международных отношениях к гражданам Республики Таджикистан, иностранным гражданам и лицам без гражданства», поскольку оно будет соответствовать положениям статей 167-177 Семейного кодекса Республики Таджикистан.

6. Следует отметить, что раздел VIII Семейного кодекса Республики Таджикистан не отражает сущность семейных отношений с участием граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства. Поэтому предлагается заменить названия данного раздела на «Семейные права граждан в международных частных отношениях». Также предлагается заменить название раздела V Гражданско-процессуального кодекса на «Процессуальные права граждан в международных частных отношениях»

Теоретическое и практическое значение исследования. Результаты проведенного автором исследования теоретически и практически будут способствовать развитию международных частных отношений в системе национального права. Таким образом, предложения и достижения автора в результате научной работы могут в дальнейшем создать научную основу для совершенствования системы национального права, законодательства и развития данной области.

Также материалы диссертации могут широко использоваться при подготовке в законодательной и правотворческой деятельности, преподавании учебной дисциплины международное частное право, специальных курсов по международному частному праву, при самостоятельной работе, написании дипломных, магистерских, диссертационных работ и др.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов исследования основывается на объективном анализе теоретических и практических исследований международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан, всестороннем теоретическом и практическом анализе особенностей международного частного права, получивших признание в науке результатов и выводов, таких как: концепции, научные и практические идеи и рекомендации автора, научные точки зрения исследования, сравнительно-правовой анализ национального законодательства, законодательства государств, международных и региональных нормативных правовых актов, признанных Таджикистаном, исследование реального состояния, перспективы и развитие международного частного права базируются на правовой системе Республики Таджикистан.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание научного исследования соответствует паспорту специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное

право; международного частного права, утвержденное Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследование. Личный вклад автора диссертации подтверждается уровнем научной новизны диссертации, представленными на защиту научными положениями, научными статьями, докладами на теоретических семинарах и республиканских научно-практических конференциях. Кроме того, стилистика изложения, постановка задач и методы анализа материала диссертации подтверждают личный вклад автора.

Оформление и реализация результатов диссертации. Диссертационное исследование обсуждена и утверждена на кафедре международного права юридического факультета Таджикского национального университета, и научные достижения диссертанта по теме исследования были представлены на республиканских и международных научно-теоретических и научно-практических конференциях с докладами, в том числе на:

1) международные научно-теоретические и научно-практические конференции:

– «Состояние и перспективы развития науки международного частного права в Таджикистане» //Вторая Международная конференция на тему «Актуальные проблемы права на современном этапе: взгляд молодежи» с докладом на «Актуальные проблемы международного частного права на современном этапе» (Душанбе, 24 апреля 2015 г.);

– «Международно-правовое сотрудничество Республики Таджикистан в направлении охраны ледников в свете инициатив Лидера нации, Президента Республики Таджикистан» - с докладом на тему «Международное частное право, как область права в правовой системе Республики Таджикистан» (Душанбе, 25 февраля 2023 г.);

– «Наука и образование: тенденции развития в информационном обществе» в честь 75-летия Таджикского национального университета - с докладом на тему: "Методы международного частного права в Республике Таджикистан» (г. Душанбе, ноябрь 2023 года).

2) республиканские научно-теоретические и научно-практические конференции:

– «Развитие международного публичного и частного права за 25 лет независимости Республики Таджикистан» - с докладом на тему «Понятие и формирование международного частного права в Республике Таджикистан» (Душанбе, 2017 г.);

– «Развитие международного публичного и частного права за 30 лет Государственной независимости Республики Таджикистан», посвященной 80-летию Деятеля науки и техники Таджикистана, Заслуженного юриста Республики Таджикистана, д.ю.н., профессора Шомурата Менглиева - с докладом на тему «Международного частного права как отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан» (Душанбе, 22 мая 2021 г.);

– «День молодежи Таджикистана – 23 мая и 20-летие изучения и развития естественнонаучных, точных и математических предметов в сфере науки и образования» (2020-2040 гг.) с докладом на тему «Зарождение науки международного частного права в Республике Таджикистан» (Душанбе, 18 – 19 мая 2023 г.);

– научно-теоретический семинар преподавателей кафедры международного права юридического факультета Таджикского национального университета (2015-2024 гг., г. Душанбе).

Публикации по теме диссертации. Исходя из содержания диссертации автором опубликовано 9 научных статей, из которых 7 статей изданы в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Определены тема, цель, задачи и логика диссертационного исследования. Диссертационое исследование осстоит из перечня сокращений и (или) условных обозначений, введения, двух глав, шести параграфов, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, библиографии (научных источников) и переченя научных публикаций соискателя ученой степени. Общий объем диссертации составляет 202 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ)

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, обозначаются цель и задач исследования, степень её изученности, методологические основы, теоретическая и практическая значимость исследования, научная новизна и положения выносимые на защиту

Первая глава диссертации именуется «Понятие и сущность МЧП в Республике Таджикистан», которая содержательно охватывает три параграфа.

Первый параграф первой главы именуется «Формирование МЧП в Республике Таджикистан». В рамках проведенного диссертационного исследования автор пришел к выводу, что правовое регулирование правового положения иностранцев в древности на таджикских землях находилось в зачаточном состоянии. Иными словами, в этот период нормы МЧП применялись для защиты прав иностранцев.

В результате проведенного исторического анализа особенностей формирования МЧП, автор выделяет три периода его эволюции.

Изначально в период формирования институтов государственности, права иностранцев понималось как «hostis». По сути, это право было направлено на защиту и обеспечение интересов граждан государства. Далее, в силу

развития различных общественных отношений, в том числе торговых, поэтапно сформировалось понятие «права гостеприимства», содержание которого охватывало следующие категории: иностранцы – это гости, находящиеся под опекой и защитой приглашающего лица (рабовладельца или государства). Далее шаг за шагом, частное гостеприимство трансформировалось в государственное гостеприимство, в результате чего в регулировании правового положения иностранцев было обеспечено участие норм обычаев и международного договора. В то же время на этом этапе на соответствующем уровне не рассматривалось регулирование международных норм, некоторые возникающие вопросы решались в соответствии с национальным правом.

В результате изучения исторических источников автор пришел к выводу, что основные предпосылки возникновения и развития отдельных норм и явлений МЧП на территории исторического Таджикистана были заложены в древние времена и охватывают этапы античности, Средневековья, советский период и период государственной независимости. Каждому из указанных этапов характерны свои особенности.

Так, в античное время (зороастрийское право) и в Средние века (исламское право) регулирование общественных отношений с иностранным элементом осуществлялось в рамках материально-правовых норм, установленных в государственном (национальном) праве. Иными словами, в указанный временной промежуток коллизионные нормы не применялись. В свою очередь, в двух последующих этапах, прослеживается активное внедрение коллизионных норм, наряду с национальным правом в регулировании отношений с иностранным элементом.

Несмотря на такое политико-правовое положение, международное частное право в правовой системе Советского Союза находилось на стадии становления. Но, в

этот период данный вопрос не смог найти своего разрешения на основании таких умозаключений . Т.к. подвергая исследованию развитие международного частного права, с точки зрения периода государственной независимости Республики Таджикистан, можно придти к такому выводу. В 90-е годы XX столетия в Советском Союзе произошли большие изменения во всех сферах общественной и государственной жизни страны, в том числе и в политических, экономических, социальных, культурных отношениях, а также во внешних самостоятельных связях. Республика Таджикистан после приобретения государственной независимости определила направление своей самостоятельной внутренней и внешней политики.

Фактически, появление и развитие международных частных отношений каждого государства тесно связано с его политической независимостью. Поэтому, становление международного частного права рассматривается в национальной правовой системе и в международном праве

Нынешний ход общественной жизни невозможно представить без норм международных частных отношений Международное частное право в независимом Таджикистане не сформировалось за которкое время, его развитие охватывает продолжительный период в истории. Например, в древние времена международное частное право на земле таджиков формировалось на основании зароастрийского права , в средние же века на основании исламского права, во времена правления Советов согласно правовой системе Советов и , наконец, в современное время на основании национальной правовой системы с учетом национальных интересов и международных обязательств.

Современное содержание МЧП в Таджикистане сформировалось в период независимости и регулировалось посредством общепринятых нормативных правовых актов. Современный этап, автор подразделяет на два периода – с 1991 по 2005 годы, когда отсутствовало единая система законодательства, регулирующая данную сферу и с 2005 года

по настоящее время, когда был принят ГКРТ (часть 3). Этот период характеризуется тем, что регулирование международных частноправовых отношений осуществляется в рамках специализированного отраслевого законодательства страны.

Также с принятием Гражданского кодекса Республики Таджикистан в 3-х частях от 24 декабря 2022 г, № 1918; введенный в действие с 1 июля 2023 г, можно сказать, что в национальной правовой системе появилось новое понимание цивилистики как в ограниченном, так и в широком ее содержании

Второй параграф первой главы именуется «Понятие и сущность международного частного права». В данном параграфе работы автор изучает национальное и международное законодательство, литературу и практику применения норм права в области МЧП и даёт его определение.

Автор проводит анализ существующих в отечественной и зарубежной литературе теоретических взглядов относительно понятия и сущности МЧП, пришел к выводу, что основной дискуссией в данной сфере является определение круга общественных отношений, подпадающих под сферу правового регулирования данной отрасли права.

Далее, автор изучает правовую регламентацию данных отношений. Им указывается, что официальное определение МЧП дано в ст. 1191 ГК РТ от 1 марта. 2005, в ст.1306 Гражданского кодекса РТ от 24 декабря 2022, в ст.167 Семейного Кодекса РТ от 1998 года и в ст. 387 Гражданского процессуального кодекса РТ от 2008 года. Однако, в данных статьях содержание и сущность данной отрасли не отражены в полной мере.

<u>Следует иметь в виду, что общественные отношения, регулирующие международное частное право уже в течении продолжительного времени исследуются наукой международного и гражданского права, понятие же международного частного права не только применяется в</u>

регулировании имущественных и неимущественных личных отношений согласно права различных стран, а остальная часть в соответствии с международными договорами, т.к. его правовая сущность не позволяет, чтобы вопрос разрешался односторонне. Поэтому можнос придти к выводу, что все науки, как естествненые, так и гуманитарные, технически технологические имеют свойствненые им определения и сущности, которые являются представителями научной области среди других наук.

Можно констатировать , что международное частное право как самостоятельная область права состоит из совокупности сложных нормативных прав, регулирующие имущественные, неимуществненые, семейные, трудовые, внешние экономические связи, научно – технические, культурные, предпринимательские, транспортные, туристические, инвестиционные отношения в частном секторе, процессуальные гражданские и экономические, исполнение судебных поручений, международные правовые нормы, соглашение сторон и иные вопросы, организующие составляющую часть международного частного права с иностранным элементом.

Понятие и сущность международного частного права представляются и закрепляются тремя неразрывными особенностями

1. Международное частное право состоит из совокупности норм права: норм материального права, норм коллизиционного права и унификационных норм.

2.Отношения, регулирующие международное частное право как- то: (имущественные и неимущественные отношения, семейные, трудовые, научно- технические , культурные,внешние экономические, предпринимательские, транскортные, туристические, инвестиционные в частном секторе , процессуальные гражданские и экономические отношения).

3. Международное частное право имеет своих

субъектов как-то: (граждане, юридические лица и государство, а также с участием иностранных граждан, лиц без гражданства, юридические иностранные лица, юридические лица зарубежных государств и международные и региональные организации).

Международное частное право по своей сути зависит от политического, экономического, социального, культурного положения государства, а с точки зрения своего вида или природы, входя в частное право, имеет особенные источники, которые не следует включать в гражданское или семейное или же в трудовое право, а также невозможно включить в систему международного права.

Третий параграф первой главы именуется «Соотношение публичного и частного права и его влияние на развитие международного частного права».

Автор отмечает, что эволюция права происходила в двух направлениях – в регулировании отношений императивного свойства (публичное право) и диспозитивного свойства (частное право). При этом, эти подсистемы не существуют изолировано друг от друга. В частности, в гражданском законодательстве Республики Таджикистан, используются и применяются нормы и институты публичного характера - применения иностранного права, гражданства, реторсии, оговорки об общественном порядке, взаимности, юридической привязки и др., которые отделяют эту отрасль права от других традиционных видов отраслей и определяют ее положение как самостоятельной отрасли права в системе национального права.

Виды права в системе национального и международного права могут быть соотнесены по отношению к общественно значимым отношениям: предмету, методам, субъекту, объекту, принципам, источникам, характеристикам, понятиям, нормам права и др.

Поэтому, нам следует особенности предмета публичного права отделить от предмета частного права, т.к. нормы публичного права, непосредственно крепко связаны с развитием частных правовых отношений при рыночной экономике и гражданском обществе В связи с чем, можно констатировать, что различие между публичным правом и частным правом , их особенностей в системе национального права и современеого цивилизовнаного права в системе государственной власти и политического статуса государства в частном секторе требуют современного исследования.

Например, границы публичного права ич астного права неограничиваются волеизъявлением государства и законотворчества. Т.к. без волеизъявления активных институтов частного общества дальнейшее развитие государства не представляет возможным.

Вопросы различия между публичным правом и частным правом требует точного анализа, т.к. разделение двух осноовных областей системы права, т.е. “ публичного права” и “ частного права” по тремину “различие” в теории научного частного права долгие годы разжигает огромное количество споров и проиворечивых высказываний среди научного мира.

Таким образом, различие публичного и частного права проявляется в том, что частное право состоит из сопокупности норм и принципов, которые отдельно защищают общественные отношения, управлемые и управляющиеся отношениями физических , юридических лиц и государственными отношениями, публичное же право состоит из совокупности норм и принципов, котоые направлены на регулирование и защиту интересов государства и общества по деятельности гсоударственной власти.

Различие частного права и публичного права выражается в следующем содержании и сущности:

1. По предмету, т.е. если нормы частного права являются регуляторами имущественных и частных неимущественных , семейных, трудовых и т.п. отношений, тогда нормы публичного права регулируют отношения власти и ведомств и принуждения.

2.По методу, т.к. в частном праве используется метод соответствия и диспозиции, тогда как в публичном праве используется метод субординации и императивный метод.

3. По субъектам, т.к. частное право имеет своих субъектов, т.е. регулирует физических, юридических лиц и государство, гарантируя их участие в частно – правовых отношениях, а публичное право в основном является регулятором и защитником отношений между гоударством, властью и обществом, где отдается предпочтение отношениям с государством (ее органами) , т.е. государство выступает как основной субъект.

4. По интересам: частное право направлено на защиту интересов физических, юридических лиц и государства, а публичное право – на защиту интересов государства, власти и общества.

5. Их единство выражается в том, что они регулируют единый объект; общественные отношения, вытекающие из общества, но оотличающие друг от друга, т.е. общественные отношения, связанные с участием лиц.

6.По виду правового обеспечения, т.е. нормы чатсного права зависят от мер личного воздействия, а нормы публичного права связаны с мерами государственного воздействия.

Следует отметить, что различие между частным и публичным правом, связанн с общественными отношениями , которые регуллируются данными областями права в системе государственного права. Т.е. различие проявляется в понятии, сущности, предмету, методам, субъектам, принципам, общественным отношениям, нормам права и т.п.

Вторая глава диссертации: «Международное частное право как отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан» состоит из трех параграфов. В данной главе автор предпринимает попытку на основе изучения существующих теоретических и практических материалов изложить авторский подход к определению соотношения системы национального и международного права, различных методов и средств их обучения, учебного процесса в отечественных и зарубежных учебных заведениях, в том числе в рамках исследуемых наук.

В первом параграфе второй главы «Предмет и методы международного частного права в Республике Таджикистан» изучается формирование МЧП в системе национального права. На основе проведенного анализа, автор приходит к выводу, что предмет МЧП понимается в двух смыслах: широком и узком. В рамках первой трактовки предмет МЧП состоит из совокупности правовых норм, регулирующих международные частные отношения с иностранным элементом. Вторая трактовка сужает предмет МЧП до регулирования имущественных и личных неимущественных отношений с иностранным элементом.

В гражданском законодательстве страны используется узкая трактовка предмета международного частного права. В тоже время, нормах СКРТ и ГПК РТ содержат широкую трактовку данного понятия.

Таким образом, регулирование транснациональных отношений в Республике Таджикистан осуществляется в рамках гражданского, семейного, трудового и гражданско-процессуального законодательства, а также иными нормативными актами и актами международного права, признанными Таджикистаном. Это свидетельствует о том, что предмет МЧП в правовой системе страны приобрел широкое понимание, что позволило расширить регулирование транснациональных отношений.

Предмет МЧП регулирует те особые общественные отношения, которые осложняются иностранным элементом,

определяющим правовое и реальное положение данной сферы права в системе национального права.

Следует отметить, что области права всегда находятся в развитии по вопросам регулирования общественных отношений. Поэтому, общественные отношения, имея по своей социальной природе объективные и субъективные особенности, в связи с общественным прогрессом и изменениями, происходящими в обществе и жизни людей в обществе, образуют появление новых общественных отношений, связанных с потребностью человеческих отношений. Например, в системе частного права ряд областей права находятся в тесной связи друг с другом , такие как гражданское, семейное, трудовое, земельное, аграрное, туристическое, инвестиционное и т.п. право, которые до определенной степени регулируются в системе национального права, но, проблема состоит в том, что когда один из элементов вышеперечисленных областей права организует иностранный элемент, это считается предметом международного частного права .

Таким образом, из проведенного исследования приходим к выводу, что предмет международного частного права организует несколько различных специальных отношений, которые из других областей права указывают на его предмет и которые можно подразделить на три группы.

1. Социальный предмет международного частного права состоит из следующих общественных отношений, которые охватываются нормами международного частного права и подразделяются на две группы:

А) Выступая как социальный предмет, охватывает экономические, социальные, культурные, технические, обычаи, обряды , традиции, семейные, этические, научные отношения в рамках норм международного частного права.

Б) В социальный предмет международного частного права входят: предпринимательское сотрудничество юридических лиц различных стран. Например, если нормы

международного частного права в Таджикистане определили правовой статус. по отношению к гражданам Таджикистана, находящиеся за рубежом и по отношению к иностраным гражданам , находящиеся в Таджикистане.

2. В предмет международного частного права входят те частно-правовые отношения, которые в международном частном праве усложнены иностранным элементом.

3. В широком понимании в предмет международного частного права входят: не только те гражданско- правовые отношения , которые связаны с иностранным элементом, но также предмет международного частного права в широком понимании объединяет ряд специальных частно-правовых отношений, которые способны защитить в общем правовые особенности в правовой природе частного права В основном, речь идет о тех отношениях, которые вытекают из гражданского, трудового, семейного, туристического, инвестиционного, жилищного, банковского, кооперативного, международного арбитражного, процесуального гражданского права и т.д., связанного с иностанным элементом.

Методы международного частного права делятся на три группы: Коллизионно-правовой метод, материально-правовой метод и унификационный правовой метод.

Методы международного частного права действуют в рамках норм национального и международного права, а также международного обычая.

Некоторые ученые к методам международного частного права относят диспозитивный метод, что на наш взгляд является ошибочным, так как данный метод действует внутри материально-правового метода и является одним из основных элементов материально-правового и коллизионно-правового метода. В некоторых случаях он используется только для устранения коллизионных норм и служит для достижения соглашения между сторонами без принуждения соответствующих норм права.

Таким образом, под методами международного частного права понимается совокупность способов и средств воздействия норм международного частного права на общественные отношения, возникающие между объектом и субъектами международного частного права.

Таким образом, из положения предмета и методов международного частного права усматривается, что посредством данной области права , прежде всего, норм права внутри государства и других различных государств, определяются права и обязанности физических и юридических лиц, и регулируются их сложные общественные отношения. Поэтому, следует подчеркнуть, что такие отношения, регулируя правовую связь физических и юридических лиц одного государства в другом государстве или же физических и юридических лиц других государств внутри государства, считаются предметом международного частного права.

Второй параграф второй главы озаглавлен «Соотношение международного публичного права и международного частного права в Республике Таджикистан».

Исследование правового пространства страны свидетельствует о том, что отрасли права в национальной правовой системе находятся в постоянном эволюционном развитии, закрепляя и регулируя вновь возникающие общественные отношения. С учетом существующих доктринальных подходов изначально МПП и МЧП находились в тесной связи с системой национального права, а впоследствии с развитием национальных правоотношений в международных отношениях и с образованием особой группы общественных отношений национальное право перестало быть в состоянии объединить все основные элементы МПП и регулировать МЧП. Поэтому возникла необходимость в выработке отличительных особенностей, которые разграничивали бы две данные отрасли.

Далее диссертант отмечает правовая система страны в сегодняшних условиях разделяется учеными-правоведами по двум основным критериям: предмету и методу регулирования права. На основе этих критериев правовая система Таджикистана делится на отдельные отрасли и разделяет отрасли права между публичным и частным правом.

Соотношение публичного международного права и международного частного права можно выделить на основании следующих критерий.

1.По своему предмету публичное международное право регулирует международные отношения между государствами, имеющие правовое соглашение и исключительную властно- государственную природу. Например, отношения между государствами, международными организациями, народами и национальностями, ведущими борьбу за независимость и городов - государств. Предмет международного частного права с иностранным элементом определяется двумя содержанием. Во- первых, по своему ограниченому содержанию, предмет международного частного права является регулятором имуществненых и личных неимущественных отношений с иностранным элемнетом. Затем, в широком содержании, предмет международного частного права понимается как регулятор частно- правовых отношений (гражданские, трудовые, семейные, процессуальные гражданские отношения, внешне-экномическая деятельность и т.д.) с иностранным элементом

2.По субъекту: в публичном международном праве в качестве субъекта выступают государство, международные организации, межправительственные организации, свободолюбивые народы и национальности и города-государства . В международном частном праве, не отрицая в качестве субъекта государство и международные организации, физические и юридические лица представлены как основной субъект. А в публичном международном

праве физические и юридические лица не признаны субъектами.

3. По объекту: объектом публичного международного права являются международные межгосударственные и властно - государственные отношения. Объектом международного частного права считаются международные внегосударственные отношения, имеющие частно- правовую природу.

4. По методам: в публичном международном праве используются политико- правовые, этико- правовые, идейно- правовые, организационно- правовые методы и методы соглашени, а в международном частном праве применяются коллизионно- правовые, материально-правовые и унификационно- правовые методы.

5. По методам решения споров: в публичном частном праве спор имеет публично- правовую одностороннюю природу, в международном же частном праве – частно-правовую двухстороннюю природу. В публичном международном праве международные споры разрешаются следующими международно- правовыми средствами: путем, обсуждения, совещания, следственных комиссий, согласительных комиссий, проявлением доброй воли и посредничества, международного третейского суда, международного судебного органа (постояннодействующей палаты по отправлению правосудия, международного суда и т.д.), междунаородного арбитража в рамках международных организаций и т.д. В международном частном праве частно-правовые споры разрешаются судебными органами, третейским судом, международным предпринимательским судом и соглашением сторон.

6.По ответственности: в публичном международном праве применяются два вида международно-правовой ответственности: материальная и политическая. Виды международно-правовой ответственности, в свою очередь, подразделяются на следующие формы, такие как: правовая международно- политическая ответственность в форме

сатисфакции, реторции, репрессалии, реторации, санкции, приостановлении или же исключении из членства международных организаций, а материальная международно-правовая ответственность представлена в форме: репартации, рестетуции, штрафов и субституции. А в международном частном праве применяется частно-правовая ответственность.

7. По рамкам действий: публичное частное право распространяется одинаково на общественные отношения со всеми странами и иными субъектами международного права, независимо от региона. Сфера действий международного частного права в одной стране связано с его государственным строем, системой национального права, политическим, экономическим и культурным положением страны.

Соотношение МПП и МЧП выражается в их общности и различии. Их взаимосвязь проявляется в наличии единой цели - регулирование международных отношений, т.е. данные отрасли переплетаются исходя из единства предмета, методов, субъектов, объектов, принципов, источников, способа разрешения споров, подотчетности и сферы действия.

Третий параграф второй главы озаглавлен «Наука международного частного права в Республике Таджикистан» в рамках которой автор излагает свое видение формирования и развития данной отрасли. В частности, отмечается, что наука международного частного права имеет сравнительно не девную историю происхождения и входит в семейство частноправовых наук, регламентирующей транснациональные гражданские, семейные, трудовые, гражданско-процессуальные и иные отношения и относится к периоду независимости Республики Таджикистан.

Изучение МЧП в РТ осуществляется в рамках «цивилистического», «международного» и «специального» подходов и имеет своих сторонников. В Республике

Таджикистан и постсоветских государствах в науке и законодательстве преобладает цивилистическое направление.

Автор отмечает, что в нашей республике эволюция данной отрасли права связано с процессом приобретения независимости и подразделяется на два этапа: с 1991 по 2005 год и с 2005 по настоящее время.

Таким образом, наука МЧП представляет собой совокупность этических, воспитательных и правовых норм каждого государства и нации, а также является связующим звеном, которое изучает и анализирует международные частные отношения и определяет их правовой статус в системе наук национального и международного права.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате диссертационного исследования представлены следующие выводы:

1. Основные предпосылки возникновения и развития отдельных норм и явлений МЧП на территории исторического Таджикистана берут свое начало в древние времена и охватывают этапы античности, средневековья, советского времени и периода независимости. В античные времена на территориях таджикских государств господствовала система зороастрийского права, и в этот период частно-правовые трансграничные отношения применялись в основном в регулировании правового статуса иностранцев, опираясь на нормы традиций и обычаев, национальное законодательство и двусторонние международные договоры. Правовое положение иностранцев в основном распространялось на категории торговцев, послов, консулов и иностранцев, которые имели права и занимали почетные должности в чужой стране, а иностранцы делились на группы – обычные иностранцы и приезжие иностранцы [5-А].

При этом в этот период частноправовые отношения с иностранным элементом в историческом Таджикистане были неотделимы от публично-правовых отношений. В

средние века на таджикских землях господствовала система исламского права, и регулирование общественных отношений с иностранным элементом в этот период осуществлялось не на основе коллизионных норм, а на основе материально-правовых норм, то есть исламского права, и даже в постреволюционном Таджикистане (1920-1930-е годы) наблюдалось применение норм исламского права в сфере семейных отношений, наследования, использования земли, воды и т.д. [5-А].

В советское время в Таджикистане применялись ограничительные отношения в сфере передвижения иностранцев, внешнеэкономической политики и внешней торговли, такая ситуация оказывала влияние на транснациональные частноправовые отношения, однако, несмотря на такую ситуацию, гражданским законодательством были установлены нормы регулирования общественных отношений с иностранным элементом [1-А].

В наше время развитие МЧП в системе национального права неразрывно связано с обретением государственной независимости Республики Таджикистан. [5-А].

Следует отметить, что в условиях экономических рыночных отношений и объявления политики открытых дверей, международное частное право играет ключевую роль в обеспечении законности и правопорядка. Ибо в современном мире без использования норм международного частного права невозможно обеспечение правильного поведения его участников и правовой гарантии его субъектов.

2. МЧП в Республике Таджикистан в силу своей правовой регламентации должна восприниматься не как комплексная, а как самостоятельная отрасль права. Данная отрасль состоит из сложного набора правовых норм, охватывающих имущественные и личные неимущественные, семейные, трудовые, внешнеэкономические, научно-технические, культурные, предпринимательские, транспортные, туристические, инвестиционные, гражданско

и арбитражно процессуальные отношения, выполнение судебных решений, акты международного права и другие вопросы, регулирующие составную часть МЧП с иностранным элементом [3-А].

3. Деление отраслей права на «частные» и «публичные», определения круга вопросов, формирующих их взаимоотношения, оказали главенствующее влияние на процесс формирования МЧП в системе национального права. Данное деление в системе права играет ключевую роль в определении правового характера МЧП. В частности, в гражданском законодательстве Республики Таджикистан, используются и применяются нормы и институты публичного характера - применения иностранного права, гражданства, реторсии, оговорки об общественном порядке, взаимности, юридической привязки и др., которые отделяют эту отрасль права от других традиционных видов отраслей и определяют ее положение как самостоятельной отрасли права в системе национального права. [3-А].

4. Предмет МЧП понимается в двух смыслах: широком и узком. Регулирование транснациональных отношений в Республике Таджикистан осуществляется Гражданским Кодексом, Семейным кодексом, Трудовым кодексом, Гражданско-процессуальным кодексом, отдельными законами и актами международного права, признанными Республикой Таджикистан. В целом в правовой системе страны предмет МЧП получил широкое понимание, поскольку регулирование транснациональных частных отношений регулируется на основе законодательства различных сфер с учетом специфических предметов и методов. [4-А].

МЧП как самостоятельная отрасль права в правовой системе Республики Таджикистан имеет коллизионно-правовые, материально-правовые и унифицированные методы (методы). Посредством данных метод осуществляется специфическое регулирование частноправовых отношений с иностранным элементом.

Данные отношения имеют свой предмет, характерные черты, свойства и содержание [4-А].

5. Изучение и анализ отличительных особенностей отношения МПП и МЧП усматриваются в общем и в рамках их действий в Республике Таджикистан. Связб МПП и МЧП проявляется в их единой цели, т.е. регулирование международных отношений. Также дифференция МЧП и МПП определяется по предмету, методам, объекту, субъектам, источникам, регулировании общественных отношений, способов разрешения споров, ответственности и рамки действий.

6. Наука МЧП в системе юридических наук Республики Таджикистан имеет сравнительно не долгую историю и входит в сферу частноправовых наук и выражается в изучении транснациональных гражданско-правовых, семейных, трудовых отношений, гражданского процесса и др.

Данная наука является воплощением моральных, норм-обычаев и правовых норм каждого государства и нации, определяющей совокупность взаимосвязанных систематических правовых норм, которые исследуют и анализируют международные частные отношения и дополняют их правовой статус в системе наук национального права. [1-А].

Наука МЧП неразрывно связана с национальными правовыми системами различных стран. Поскольку правовая норма, правовые отношения, правовые принципы, источники права, институты права, предмет и методы права и т. д. не ограничиваются национальными правоведческими науками, они исследуют другие науки современного мира со своим внешним элементом и укрепляют свои правовые позиции в системе национального права [2-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ:

На основе изучения различных аспектов диссертации автор выдвигает следующие предложения по совершенствованию действующего законодательства:

1. Принимая во внимание действие норм ГК РТ, распространяемых в отношении имущественных и личных неимущественных отношений, целесообразно в зависимости от особенностей и функции МЧП на основе опыта других проанализированных государств разработать и принять «Кодекс МЧП РТ» и все нормы гражданского, семейного, трудового и других прав, которые регулируют отношения с иностранным элементом объединить в данном кодексе.

2. Автор предлагает изменить название статьи 1306 ГК РТ на «Определение прав, реализуемых в гражданских отношениях с иностранным элементом», так как в регулировании международных частных отношений судья и другие уполномоченные органы могут определить норму права, что является целесообразным с точки зрения практики исследуемых государств.

3. Абзац 1 статьи 1306 ГК РТ предлагается изложить в следующей редакции: «Применение гражданского законодательства в международных частноправовых отношениях с участием иностранных граждан, лиц без гражданства, иностранных юридических лиц или международных организаций, регламентируется настоящим Кодексом, иными нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, международными актами, признанными Таджикистаном, обычаями, признаваемыми Республикой Таджикистан и определяемыми соглашением сторон».

4. Также включить в статью 1306 ГК РТ отдельную часть со следующим содержанием: - «Определение прав и обязанностей, участвующих в международных частноправовых отношениях применяется с участием физических лиц (граждан Республики Таджикистан, иностранных граждан и лиц без гражданства), юридических лиц Республики Таджикистан, иностранных юридических

лиц, организаций, международных и региональных организаций и государств, участвующих в данных отношениях с иностранным элементом».

5. Раздел VIII (Глава 22, статьи 168-177) Семейного кодекса Республики Таджикистан «Применение семейного законодательства в семейных отношениях с участием иностранных граждан и лиц без гражданства» посвящен тому, что положения настоящего раздела касаются не только семейно-правового статуса иностранных физических лиц (иностранного гражданина и лица без гражданства), но и охвата семейных отношений в отношении граждан Таджикистана за пределами страны в соответствии со статьями 168, 169 (ч. 1), 171 (ч. 2). Следует отметить, что такой случай является несоответствием названия и положений раздела настоящей статье.

В связи с этим предлагаем переименовать название главы 22 Семейного кодекса Республики Таджикистан на «Применение брачного и семейного законодательства в международных отношениях к гражданам Республики Таджикистан, иностранным гражданам и лицам без гражданства».

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1-А]. Абдуллозода, Ё.М. Ташаккули ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2016. – №2/5 (207). – С. 231-235; ISSN 2413-5151.

[2-А]. Абдуллозода, Ё.М. Мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №1. – С. 217-221; ISSN 2413-5151.

[3-А]. Абдуллозода, Ё.М. Таносуб байни ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №3. – С. 211-218; ISSN 2413-5151.

[4-А]. Абдуллозода, Ё.М. Предмет ва усулҳои танзими ҳуқуқи байналилалии хусусӣ [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С. 221-228; ISSN 2413-5151.

[5-А]. Раҷабзода, М.Н., Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиш ва рушди ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Н. Раҷабзода, Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №7. – С. 199-205; ISSN 2413-5151.

[6-А]. Абдуллозода, Ё.М. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №7. – С. 248-253; ISSN 2413-5151.

[7-А]. Абдуллозода, Ё.М. Хусусиятҳои меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4 (56). – С. 156-162; ISSN 2410-2903.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[8-А]. Абдуллозода, Ё.М. Пайдоиши илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи III конференсияи илмӣ-амалии олимони ҷавони ДМТ, бахшида ба «рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» – 23 май ва «Бистсолаги омӯзиш ва рӯшди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (солҳои 2020-2040) (ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 228-241.

[9-А]. Абдуллозода, Ё.М. Усулҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ё.М. Абдуллозода // Маводи конференсияи байналмилалии

илмю амалии «Илм ва таҳсилот: тамоюлҳои рушд дар ҷомеаи иттилоотӣ» бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ш. Душанбе, ноябри соли 2023). – Душанбе, 2023. – С. 409-415.

РӮЙХАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

[1]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021. – Душанбе: Шарқи озод, 2022 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://president.tj/node/29823 (санаи муроҷиат: 12.06.2024).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ:

[2]. Ануфриева, Л.П. Международное частное право [Текст]. Том 1. Общая часть / Л.П. Ануфриева. – М.: БЕК, 2000. – 288 с.

[3]. Бадалов, Ш.К. Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир [Матн]: маҷмуи мақолаҳои илмӣ. Қисми 4 / Ш.К. Бадалов. – Душанбе, 2017. – 186 с.

[4]. Богуславский, М.М. Международное частное право [Текст]: учебник / М.М. Богуславский. – М.: Норма-ИНФРА-М, 2016. – 672 с.

[5]. Вельяминов, Г.М. Международное право: опыты [Текст] / Г.М. Вельяминов. – М.: Статут, 2015. – 1006 с.

[6]. Ғаюров, Ш.К. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / Зери таҳрири умумии номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Шоҳонасиридинов Н.Ш. – Душанбе: «Сино», 2005. – 216 с.

[7]. Гетман-Павлова, И.В. Международное частное право [Текст]: учебник / И.В. Гетман-Павлова. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 752 с.

[8]. Ерпылева, Н.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Ерпылева Н.Ю. – М.: Проспект, 2004. – 560 с.
[9]. Иншакова, А.О. Международное частное право [Текст]: учебник / А.О. Иншакова. – М.: РУДН, 2011. – 374 с.
[10]. Қодирқулов, Х.Р. Проблемы правового регулирования трудовых отношении с иностранным элементом [Текст] / Х.Р. Кодиркулов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 189 с.
[11]. Қодиров, Н.А. Одатҳо ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / Н.А. Қодиров. – Душанбе: Типография ТНУ, 2020. – 172 с.
[12]. Кудашкин, В.В. Правовое регулирование международных частных отношений: монография [Текст] / В.В. Кудашкин. – СПб.: Изд-во Р. Аслонова «Юридический центр Пресс», 2004. – 378 с.
[13]. Қурбонов, Қ.Ш., Ғаффорзода, И.Ғ. Ҳуқуқи гражданӣ. Қисми 1 [Матн]: китоби дарсӣ [Матн] / Қ.Ш. Қурбонов, И.Ғ. Ғаффорзода. – Душанбе: Донишварон, 2017. – 504 с.
[14]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Общая часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1973. – 384 с.
[15]. Лунц, Л.А. Курс международного частного права. Особенная часть [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. Лит., 1975. – 504 с.
[16]. Маҳмудзода, М.А., Менглиев, Ш.М. Ҳуқуқи хусусии римӣ [Матн] / М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 158 с.
[17]. Мартенс, Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов [Текст] в 2 Т. Т. 2. / Ф.Ф. Мартенс. – М.: Зерцало-М, 2014. – 428 с.
[18]. Маҳмудзода, М.А., Худоёрзода, Б.Т., Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ / М.А. Маҳмудзода, Б.Т. Худоёрзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. – 492 с.

[19]. Международное частное право [Текст] / Под общей редакцией профессора Г.К. Матвеева. – Киев: «Вища школа», 1985. – 172 с.
[20]. Международное частное право [Текст]: учебник / Под ред. М.А. Сарсембаев. – Алматы: Гылым, 1996. – 284 с.
[21]. Менглиев, Ш.М. Международное частное право [Текст]: учебник / Ш.М. Менглиев. – Душанбе: ТНУ, 2013. – 736 с.
[22]. Мирзоев, А.М. Аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ: масоили назариявӣ [Матн]: моногафия / А.М. Мирзоев. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. – 152 с.
[23]. Насриддинзода, Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: воситаи таълимӣ / Э.С. Насриддинзода. – Душанбе: Меҳрона, 2019. – 204 с.
[24]. Раджабов, М.Н. Гражданско-правовой статус иностранцев в Республике Таджикистан [Текст] / М.Н. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 178 с.
[25]. Раҳимзода, М.З. Фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн]: монография / М.З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.
[26]. Раҳмон, Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ (дастовард ва мушкилиҳои татбиқи ҳуқуқи инсон дар мизони гуногунрангии фарҳангӣ ва ҳуқуқи олам) [Матн]: монография / Д.С. Раҳмон. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 344 с.
[27]. Сарсембаев, М.А. Международно-правовые отношения государств Центральной Азии [Текст] / М.А. Сарсембаев. – Алматы, 1995. – 285 с.
[28]. Сафарзода, Б.А. Международные стандарты в области прав человека: история и современность [Текст] / Б.А. Сафарзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 324 с.
[29]. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ [Матн]: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: «Сино», 2018. – 784 с.
[30]. Сулаймонов, Ф.С. Международное частное право: комментарий к разделу VII Гражданского кодекса

Республики Таджикистан [Текст] / Под. ред. М.З. Раҳимов. – Душнбе: Истеъдод, 2011. – 160 с.
[31]. Сулейменов, М.К. Избранные труды по гражданскому праву [Текст] / М.К. Сулейменов. – М.: Статут, 2006. – 587 с.
[32]. Тагаева, С.Н. Брак и развод в отношениях международного характера (по материалам Республики Таджикистан) [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 142 с.
[33]. Тагаева, С.Н. Семейно-правовая ответственность: коллизионные проблемы [Текст] / Тагаева С.Н. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 178 с.
[34]. Тоҳиров, Ф.Т. Инкишофи ҳуқуқ дар Тоҷикистон [Матн] / Ф.Т. Тоҳиров. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 260 с.
[35]. Усенко, Е.Т. Очерки теории международного права [Текст] / Е.Т. Усенко. – М.: Норма, 2008. – 240 с.
[36]. Усманов, О.У. Становление советского гражданского права в Таджикистане [Текст] / О.У. Усманов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 156 с.
[37]. Федосеева, Г.Ю. Международное частное право [Текст]: учебник / Г.Ю. Федосеева. – М.: Остожье, 1999. – 296 с.
[38]. Холиқзода, А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон [Матн]: воситаи таълимӣ / А.Ғ. Холиқзода. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. – 380 с.
[39]. Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / Муҳаррирони масъул: н.и.ҳ. дотсент М.Н. Раҷабзода ва н.и.ҳ. дотсент А.М. Мирзоев. – Душанбе: «Эр-граф», 2018. – 264 с.
[40]. Шумилов, В.М. Международное право [Текст]: учеб. / В.М. Шумилов. – М.: ТК Велби, 2009. – 190 с.

III. Мақолаҳо ва маърӯзаҳо:

[41]. Перетерский, И.С. Система международного частного права [Текст] / И.С. Перетерский // Советское государство иправо. – 1946. – №8-9. – С. 17-30.

[42]. Раджабов, С.А. Генезис и сущность международного права в древнем мире [Текст] / С.А. Раджабов // Академический юридический журнал. – 2014. – №4 (12). – С. 68-81.
[43]. Храбсков, В.Г. О концепции гражданско-правового характера отношений в международном частном праве н некоторых дискуссионных вопросах хозяйственного права [Текст] / В.Г. Храбсков // Государство и право. – 1997. – №12. – С. 88-95.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Абдуллозода Ёқуб Маҳмадисуф дар мавзуи «Мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Калидвожаҳо: Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, соҳаи ҳуқуқ, низоми ҳуқуқ, низоми ҳуқуқи миллӣ, ҳуқуқи хусусӣ, ҳуқуқи оммавӣ, муносибатҳои ҷамъиятӣ, муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ, меъёрҳои коллизиёнӣ, меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқӣ, меъёрҳои унификатсионӣ, меъёрҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, унсури хориҷӣ, ҳалли баҳсҳо ва созишномаи тарафҳо.

Диссертатсияи мазкур таҳқиқоти ҳамаҷонибаи илмии мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, дар низоми ҳуқуқии миллӣ таҳқиқоти ягона мебошад. Диссертант қайд мекунад, ки дар шароити муносибатҳои иқтисоди бозоргонӣ ва эълон намудани сиёсати дарҳои кушода, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар таъмини қонунияту тартиботи ҳуқуқӣ нақши калидиро дорад. Зеро, дар ҷомеаи муосир, бе истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ таъмини рафтори дурусти иштирокдорони он ва додани кафолати ҳуқуқӣ ба субъектони он ғайриимкон аст.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хусусиятҳои маъхазҳои ёдгориҳои таърихии халқи тоҷик, низоми ҳуқуқи зардуштӣ, низоми ҳуқуқи мусулмонӣ, низоми ҳуқуқи хусусии римӣ, низоми ҳуқуқи шуравӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин муқаррароти Кодексҳои меҳнат, оила, мурофиаи маданӣ ва иқтисодӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунии меъёрии ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шуданд.

Диссертант хусусиятҳои асосии пайдоиш, ташаккул, мафҳум, предмет, усулҳо, таносуб, рушди илм ва мақоми ҳуқуқи байналмилалии хусусиро дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дар натиҷаи таҳқиқоти ба анҷом расонида, диссертант ба ҳимоя пешниҳодҳои мубрам ҷиҳати такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ақидаҳои асоснок манзур намуд, ки ба рушди соҳаи мазкур дар низоми ҳуқуқи миллӣ хизмат мекунанд.

Инчунин, дисертатсия дар натиҷаи таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои байналмилалӣ ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ пешниҳод карда шудаст. Ҳамчунон барои низоми ҳуқуқи миллӣ ва илм, таъмини таҷрибаи татбиқи ягонаи қонунгузорӣ аз ҷониби судҳо ва дигар мақомоту муассисаҳо, мусоидат хоҳад кард.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Абдуллозода Ёкуба Махмадисуфа по теме «Место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан»

Ключевые слова: Международное частное право, область права, правовая система, система национального права, частное право, публичное право, общественные отношения, имущественные и личные неимущественные отношения, коллизиционные нормы, материальные и правовые нормы, унификационные нормы, политические, экономические, социальные и культурные нормы, иностранный элемент, разрешение споров и соглашение сторон.

Данная диссертация представляет собой всестороннее научное исследование место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан и является единственным исследованием в системе национального права. Диссертант отмечает, что в условиях экономических рыночных отношений и объявления политики открытых дверей, международное частное право играет ключевую роль в обеспечении законности и правопорядка. Ибо в современном мире без использования норм международного частного права невозможно обеспечение правильного поведения его участников и правовой гарантии его субъектов.

В диссертационном исследовании изучены и проанализированы особенности исторических памятников таджикского народа, правовая система зороастризма, мусульманская система права, система частного римского права, советская правовая система, Конституция Республики Таджикистан, нормы Гражданского кодекса Республики Таджикистан, а также положения Трудового кодекса, Семейно, Гражданского процессуального и экономического кодексов, нормативные правовые акты и иные подзаконные нормативные правовые акты.

Диссертантом определены основные особенности появления, становления, понятие, предмет, методы, соотношение развития науки и место международного частного права в правовой системе Республики Таджикистан. По результатам завершенных исследований диссертантом на защиту внесены актуальные предложения по совершенствованию законодательства Республики Таджикистан, приведены обоснованные взгляды и мнения, способствующие развитию данной области в системе национального права.

Диссертация представлена в результате анализа законодательства Республики Таджикистан, международных актов и законодательства зарубежных стран. Также, будет способствовать развитию национальной системы права и науки, обеспечению единообразного применения законодательства судами, и иными органами и учреждениями.

ANNOTATION
to the dissertation of Abdullozoda Yakub Mahmadisuf on the topic «The place of private international law in the legal of the Republic of Tajikistan»

Key words: Private international law, area of law, lagal system, private law, public law, public relations, property and non – property relations, collision norms, matcrial and law norms, unification norms, political, economic, social and cultural norms, foreign element, resolve the disputes and agreement of the parties

This internation is a comprehensive scientific research of the place of private international law in the legal system of the Republic of Tajikistan the only study in the national law system. Dissertant noters that in the conditions of economic market relations and announcement of open door policy private international law is playing a key role in ensuring law and oder. Because in today›s world, without using norms of privat international law it›s impossible to ensure the correct behavior of its participants and legal guarantee to its subjects.

It the dissertation research studied and analyzed the peculiarities of historical monuments of the tajik people, legal system of Zoroastriarism, muslim legal system, the system of private roman law, the soviet legal system, Conistitution of the Republic of Tajikistan, Civil code of the Republic of Tajikistan, also provisions of the Labor, Family, Civil procedural and Economic codes, regulatory legal acts and other by - laws regulatory legal acts.

Dissertant defined the main features of emergence, formation, concept, subject, methods of correlation of the development of science and the place of private international law in the legal system of the Republic of Tajikistan. According to the results of the completed reseach dissertant brought for the defense the relevant suggestions on improvement of the Republic of Tajikistan, provided informed views and opinions contributing to the field in system of national law.

The dissertation is presented as a result of analyzing of legislation of the Republic of Tajikistan, international acts and legislation of foreign countries. Also it will promote the development of national system of law and science, ensuring unifom application of legislation by courts and other bodies and institutice.